



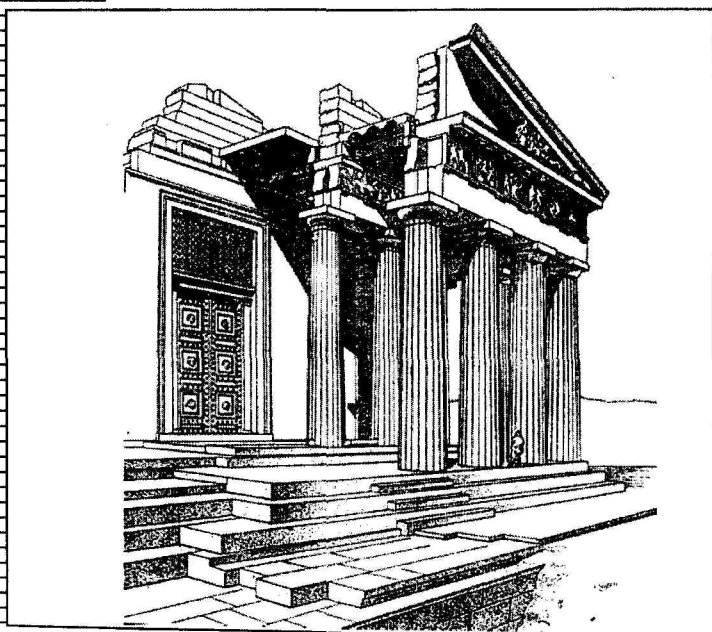
МЕТОДИЧНА
ЛІТЕРАТУРА

Міністерство освіти і науки України

**Харківський
національний
університет
імені В. Н. Каразіна**

О. А. Ручинська

АНТИЧНА КУЛЬТУРА



**Комплекс навчально-методичних
матеріалів зі спецкурсу**

Харків – 2004

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Ручинська О. А.

АНТИЧНА КУЛЬТУРА

Комплекс навчально-методичних матеріалів
зі спецкурсу для студентів II курсу історичного факультету

Харків
2004

УДК 94 (37+38)
ББК 63.3(0)32-7
Р 92

*Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 4 від 25 квітня 2003 р.)*

Рецензенти:

завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, професор, доктор історичних наук В. І. Кадеєв;

професор кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор історичних наук С. Б. Сорочан.

Р 92 Ручинська О. А. Антична культура: Комплекс навчально-методичних матеріалів зі спецкурсу. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. – 60 с.

УДК 94(37+38)
ББК 63.3(0)32-7

Посібник присвячений історії античної культури, тобто культури Стародавньої Греції та Стародавнього Риму як одного з феноменів загальнолюдиської цивілізації. Викладений матеріал дозволяє більш систематизовано та поглиблено, ніж у загальних курсах, отримати уявлення про історичні реалії античної епохи в їх культурному відображенні. У посібнику наведено програму курсу, надано відповідні методичні рекомендації, списки джерел та спеціальної літератури, питання до заліку, зразок тестових завдань, теми рефератів для самостійної роботи студентів, а також допоміжні довідкові та ілюстративні матеріали.

Призначено для студентів другого курсу історичних факультетів класичних та педагогічних університетів, а також для вчителів середніх шкіл та всіх, кого цікавить історія культури античної цивілізації.

© Ручинська О. А., 2004
© ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004
© Дончик І. М., макет
обкладинки, 2004

ЗМІСТ

Передмова	4
I. Програма курсу та методичні рекомендації.	
Вступна лекція	6
Розділ 1. Умови формування античної культури	8
Розділ 2. Античне місто. Повсякденне життя і побут населення	9
1. Містобудування та благоустрій	9
2. Повсякденне життя і побут	11
Розділ 3. Антична художня культура	
1. Антична архітектура	13
2. Скульптура, живопис та прикладне мистецтво Стародавньої Греції та Риму	15
3. Мусична культура	18
Розділ 4. Релігійне життя в Стародавній Греції та Римі	20
Розділ 5. Досягнення античної науки	22
Розділ 6. Культурний тип античної епохи	24
II. Рекомендовані джерела та спеціальна література	25
1. Джерела з історії античної культури	27
2. Основна література	29
3. Допоміжна література	32
4. Іноземні видання	33
5. Список умовних скорочень	34
III. Приклади завдань для самостійної роботи студентів	34
IV. Питання до заліку зі спецкурсу «Антична культура»	35
V. Зразок тестових завдань зі спецкурсу «Антична культура»	37
VI. Карти та ілюстративні матеріали	40
VII. Стислий словник термінів до спецкурсу «Антична культура»	54

ПЕРЕДМОВА

Не пам'ятати, що трапилось до твого народження, –
означає назавжди залишатись дитиною.

Цицерон. Оратор, 34, 120.

Спеціальний курс «Антична культура» входить до складу курсів, які становлять фундаментальну основу вивчення всесвітньої історії на гуманітарних факультетах вузів. У ньому розглядається походження, найважливіші досягнення, специфіка античної культури в цілому та в її історичних модифікаціях – у межах історії Стародавньої Греції та Риму, тобто античної історії. Предметом вивчення є історія культури, що склалася в античну епоху і яка посідає особливе місце в тому надбанні, на яке спирається подальша історія людства в цілому, в особливості народів Європи, та в багатьох відношеннях і народів Близького та Середнього Сходу. В різних сферах античної культури, за весь період її існування, із середини III тис. до н. е. до середини I тис. н. е., була закладена та матеріальна і духовна база, яка сформувала сучасну цивілізацію. На жаль, викладанню цієї дисципліни не приділяється належної уваги, як наслідок ми маємо елементарну «історичну та культурологічну безграмотність» не тільки в питаннях, пов'язаних зі стародавньою історією, а, насамперед, з історією сучасної європейської цивілізації, яка бере витоки у античній епосі.

Курс «Антична культура» повинен надати студентам цілісне, більш систематизоване та поглиблене, ніж у загальноісторичних курсах, уявлення про особливості, взаємозв'язок різноманітних проявів і факторів культури Стародавньої Греції та Риму як про один із феноменів загальнолюдської цивілізації.

Необхідність теоретичного осмислення культури Стародавньої Греції та Риму зумовило звернення до найважливіших концепцій античної культури, а також до аналізу форм історичного простору та часу.

У викладанні курсу «Антична культура» важливо використовувати міжпредметні зв'язки. Наприклад, для розуміння ціннісних підстав життя стародавніх греків та їхнього світосприйняття слід звернутися до філософських текстів, грецької драми, античної лірики, археологічних свідочств, лінгвістичних даних.

Розумінню античної культури заважають стереотипи її сприйняття,

суб'єктивні критерії, що нерідко пов'язані з ідеалізованими уявленнями про культуру та ідеалами християнської релігії. Для формування більш адекватних критеріїв оцінки античної культури студенти можуть готувати доповіді, реферати, есе, твори, питання, вікторини, тести. Такі завдання дозволяють студентам не тільки використовувати свої знання з курсу «Антична культура», але й демонструвати певну інтерпретацію культурних явищ, що є проявом особистого сприйняття історії античної культури і індивідуальності кожного студента.

Таким чином, викладання курсу «Антична культура» спрямоване на те, щоб представити цю складну культуру цілісною, у нерозривному зв'язку з іншими історичними дисциплінами.

Слід зазначити, що традиційно курси, пов'язані з викладанням історії культури, викладаються лінійно, в однаковій логічній та хронологічній послідовності, а також окремо від інших гуманітарних дисциплін. Знання про античну цивілізацію різко відмежовані від знань про сучасне суспільство та його культуру. У результаті студентам буває складно встановити прості паралелі між досягненнями давнини та сучасним життям цих досягнень – писемності, етичних ідей, творів мистецтва. Курс «Антична культура» не повторює матеріал «Історії стародавньої Греції та Риму», але багато в чому спирається на фундаментальні знання, отримані в цьому лекційному курсі. Разом із тим, знання студентів значно поширюються за рахунок залучення нового матеріалу, що створює базу для подальшого сприйняття середньовічної історії та культури Європи та дозволяє виявити у сучасній історії основні цивілізаційні засади, закладені античним суспільством. Слід відзначити, що в античній цивілізації, мабуть, не знайдеться нічого, що не знайшло б відображення у подальшій історії та системі культурних цінностей. Усі ті проблеми, що тривожать нас сьогодні: екологія, регулювання народженості та емансипація жінок, політична корупція та моральне розбещення, конфлікт релігії та науки, боротьба між демократією та диктатурою, між Сходом та Заходом, – хвилювали свого часу життя Стародавньої Греції та Риму.

Для найбільш плідного сприйняття історії античної культури є необхідним приділення особливої уваги наступним ключовим моментам. Перш за все, слід відзначити, що складну та багатопланову античну культуру потрібно розглядати не тільки в хронологічно-послідовному ритмі її підвищення і падіння, але й у багатстві та різноманітті її складових елементів. Необхідно також показати наступність і взаємні впливи,

переваги і смаки, властиві тій чи іншій епосі, та їхні прояви в різних галузях культури Стародавньої Греції та Риму. Крім того, головну увагу слід приділяти таким аспектам культури, які мали найважливіше значення для кожної людини античної епохи і які найбільшою мірою відображають особливості її світосприйняття. Таким чином, для повного розуміння суті предмета треба використовувати широке розуміння культури. Крім традиційних сфер, таких, як філософія, інші науки, мистецтво, до програми курсу потрібно включити також релігію та світогляд, міста і міське життя, суспільні свята і мораль, виховання та освіту і т. ін. Усе це дозволить відновити картину, яка відображає умови виникнення та розвитку визначної культури, яку Античність заповіла всьому людству, виявити причини її феномену, визначити місце і значення в культурній спадщині сучасності.

Найбільш доцільним видається весь матеріал курсу розглядати у шести розділах за тематичним принципом, у середині яких різні аспекти історії культури Стародавньої Греції та Риму слід відобразити в динаміці їхнього історичного розвитку.

До спеціального курсу «Антична культура» розроблений і використовується під час лекцій електронний каталог пам'яток античної архітектури і мистецтва, зразки культової музики стародавніх греків. У каталозі містяться оригінальні матеріали з музеїв та пам'яників, які автор зібрав під час перебування в Греції. Лекційний курс також супроводжується відеоматеріалами, з використанням звучання давньогрецької та новогрецької мов.

Спеціальний курс «Антична культура» апробований на історичному та філологічному (спеціальність – класична філологія) факультетах ХНУ імені В. Н. Каразіна, на культурологічному факультеті Харківської державної академії культури, а також у вигляді семінару під час перебування автора на стажуванні в Афінському національному університеті (Греція).

I. ПРОГРАМА КУРСУ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ВСТУПНА ЛЕКЦІЯ

1. Поняття «культура» та «антична культура» у світовій історії.
2. Періодизація історії античної культури.
3. Джерела з історії античної культури: свідчення античних авторів, епіграфічні та нумізматичні джерела.

4. Найважливіші археологічні відкриття пам'яток античної культури на території Греції та Італії.
5. Антична культурна спадщина та сучасність.

Методичні рекомендації

У вступі потрібно розкрити поняття «культура» у світовій історії, відзначити методологічні підходи, пов'язані з розкриттям цього поняття. Визначитись із терміном «античність», означити XVIII ст. як час виникнення терміну та специфіку його походження. Важливо засвоїти, що античним світом прийнято іменувати суспільство Стародавньої Греції та Риму з IX-VIII ст. до н. е. до IV-V ст. н. е. Але слід зазначити, що культура егейського або крито-мікенського періоду III-II тис. до н. е. вплинула на всю античну культуру, тому вона розглядається як важливий виток, насамперед, для давньогрецької культури. Таку ж важливу роль для давньоримської культури відіграла культура етрусків. Ось чому, розкриваючи особливості та періоди розвитку античної культури, слід особливу увагу приділити її зародженню, визначити часи найвищого розквіту культури у Стародавній Греції та у Стародавньому Римі, та період занепаду. Слід відзначити, не дивлячись на те, що обидві культури (грецька і римська) формувалися та розвивалися на базі античної громадянської общини, але кожна з них має свої специфічні риси і різні, в хронологічному плані, періоди найвищого розквіту, зумовлені низкою причин. Важливо відзначити складні методологічні дискусії щодо вивчення античної культури, розкрити принципи класифікації джерел, продемонструвати специфіку стародавніх історичних, літературних, релігійних, філософських творів, написів грецькою та латинською мовами, нумізматичних даних, археологічних матеріалів. Необхідно приділити особливу увагу найважливішим археологічним відкриттям пам'яток античної культури на території Греції та Італії у кінці XVIII-XIX ст. Насамперед, це розкопки Помпеїв та Геркуланума, відкриття Трої, Тірінфу, розкопки на Криті, археологічні відкриття в Олімпії, Дельфах, Пергамі, Афінах та інші. Зазначаючи досягнення античної цивілізації, потрібно відобразити найбільш суттєві риси, які єднають античну і сучасну цивілізації, прослідити шлях античної культурної спадщини в середні віки, в період Візантійської імперії, в епоху Відродження та наявність античної традиції на сучасному етапі.

Розділ I. УМОВИ ФОРМУВАННЯ АНТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1. Географічний огляд, природний ландшафт, населення Еллади.
2. Географічний регіон і навколишнє середовище, народонаселення Стародавньої Італії.
3. Палеоекологічна ситуація в Стародавній Греції та в Римі.
4. Геополітичний розвиток грецьких держав.
5. Особливості виникнення і розвитку Римської держави.
6. Греко-римський етнос як носій культури.
7. Соціальне середовище і особливості культурного розвитку Стародавньої Греції і Риму.

Методичні рекомендації

У першому розділі необхідно визначити умови формування античної культури, серед яких важливе місце займають географічна та палеоекологічна ситуації. Потрібно відзначити, що Греція, завдяки особливостям свого географічного положення, протягом усієї історії була вільна від небезпеки навали чужинських «некультурних» племен. У той же час, завдяки географічному положенню (структурі горних хребтів), Греція була подріблена на невеликі області, зовсім розрізнені між собою. В культурі та суспільстві це призвело до розвитку тенденції партикуляризму. У цьому відношенні Італія була повною протилежністю. Рим – невеличке поселення на горбистій території – надалі розповсюдив свою владу не тільки на сусідні території Італії, але й на прилеглі великі країни. На культурний розвиток Греції та Італії у давні часи також вплинули теплі та помірні кліматичні умови. Вони сприяли відкритому характеру життя, широкій публічності громадянського життя та культури. Специфіку античної культури зумовили й природні катаклізми та стихійні лиха, що відобразилось у міфах, традиціях містобудування, архітектурних тенденціях тощо. Слід звернути особливу увагу на думку античних авторів (Геродот, Фукидід, Гіппократ, Арістотель, Полібій) про взаємовплив середовища мешкання і культурного розвитку народів у давнину. Велике значення для становлення античної культури та національного характеру мали особливості геополітичного розвитку грецьких полісів та римської держави. Історія існування античної

цивілізації, наявність типових телурократичних (орієнтованих на володу на суші) та таласократичних (тобто «морська могутність») держав, зумовили багато геополітичних і пов'язаних із ними культурологічних реалій сучасної епохи. Демографічна ситуація, особливості греко-римського етносу також вплинули на формування і розвиток античної культури. Наявність строкатої племінної картини в Елладі зумовило специфіку етно-лінгвістичної ситуації, існування трьох основних давньогрецьких діалектів: дорійського, іонійського та еолійського, пізніше – аттичного діалекту. Слід відзначити, що тільки з періоду еллінізму формується загальна для всієї Греції мова – койне, яка у спрощеній розмовній формі продовжує існувати і в Римській імперії. Власне мовою римської держави була латинська, яка переживає свій розквіт у період, коли Рим стає найзначнішою державою в Середземномор'ї. Латинська мова була одним із найефективніших засобів романізації місцевого населення. Важливе значення для становлення античної культури мало також соціальне середовище в Греції та Римі. Так, давньогрецька культура більшою мірою є «культурою сорому», коли найтяжчим покаранням є засудження суспільства, навпаки, особливості римської соціального середовища зумовили формування тут «культури страху». Особливості соціальної структури сприяли розвитку в Стародавній Елладі агоністики, а надалі – колективної громадянської співтворчості, в Римі ж соціальна специфіка зумовила формування (умовно) «масової» та «елітарної» культур. Важливо зауважити, що взаємовплив соціального середовища й особливостей розвитку культури виявився і в тому, що Греція в період розквіту її культури являла собою республіку, а Рим – імперію, в Елладі людина була мірою всіх речей, у Римі ж – піщинкою.

Розділ II. АНТИЧНЕ МІСТО. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ І ПОБУТ НАСЕЛЕННЯ

1. Містобудування і благоустрій

1. Хронологічні та політико-географічні особливості містобудування в Стародавній Греції. Системи містобудування в Елладі.
2. Особливості містобудування в Стародавньому Римі.
3. Благоустрій античних міст.
4. Занепад античного урбанізму.

Методичні рекомендації

Слід відзначити особливості і досягнення крито-мікенської епохи та її вплив на систему містобудування в Елладі. Важливо усвоїти, що більшість давньогрецьких полісів виникає і формується у VIII-VII ст. до н. е. Характерною рисою розвитку урбанізації в Греції була велика грецька колонізація, що зумовило виникнення великої кількості нових міст та створення нових систем містобудування. Найважливішим є введення єдиної системи регулярного планування міст. Визначним етапом у розвитку містобудування в Елладі стали завоювання Олександра Македонського та, як слідство, виникнення міст епохи еллінізму і панування гіпподамової системи планування. Особливе місце в системі містобудування займали грецькі міста Південної Італії і Сицилії. Саме західне елліністство зробило найбільший вплив на формування римського містобудівного мистецтва. В структурі містобудування Стародавнього Рима важливу роль відіграє виникнення і розвиток міста Рима. Слід відзначити збереження в місті Римі, протягом усієї його історії, старої системи стихійного планування житлових кварталів, поряд зі значними змінами в суспільних центрах міста. В межах римської держави існували міста різних типів. Серед них потрібно розглянути специфіку забудови італійських міст, прикордонних міст – таборів, великих східно-римських міст, а також давньоримських канаб. Апогеєм розвитку міст античної епохи слід вважати Рим пізньої республіки та імперії, коли він став столицею усіх середземноморських країн. Занепад античного урбанізму пов'язаний із загасанням античного суспільства.

Починаючи з крито-мікенського періоду, як у давньогрецьких, так і в римських містах велике значення мала система благоустрою. Кожне місто в Елладі мало систему водопостачання та дренажу. Нагляд за благоустроєм належав спеціальній колегії посадових осіб – астіномам. У період еллінізму з'являється спеціальне законодавство, яке упорядковувало норми міського життя та благоустрою. Римський період приніс нові досягнення в систему античного благоустрою – розповсюдження акведуків, розвинена система дренажу (клоака максима). В античних містах особлива увага приділялась системі аерації та інсоляції. Велике значення для системи благоустрою в Греції і Римі мали забудівля вулиць і доріг, портів і гаваней, засоби комунікації. Крім того, благоустрій античних міст забезпечувався наявністю заїжджих дворів і готелів, садів і парків, місць відпочинку, видовищ і розваг.

2. Повсякденне життя і побут

1. Сім'я та шлюб у Стародавній Елладі.
2. Римська родина.
3. Системи виховання та освіти в Стародавній Греції.
4. Виховання та освіта в Стародавньому Римі.
5. Побут стародавніх греків і римлян.
6. Фізична культура та медицина в Елладі та в Стародавньому Римі.
7. Відпочинок і розваги жителів античних міст.

Методичні рекомендації

Специфіка повсякденного життя в античних містах служила фактором, який прискорив економічний та культурний прогрес, визвав до життя особливі форми соціальних відношень. У зв'язку з цим велике значення мають особливості сімейних відношень давніх греків і римлян. Розглядаючи сімейне життя в Стародавній Греції, потрібно прослідити традиції критського матріархату, подальше розповсюдження принципів моногамії і патріархату, ідеї одношлюбності в Елладі. Відзначити відношення до предків і сімейних традицій у грецькій родині, відсутність правового примусу до одруження і значення в цьому процесі суспільної думки. Слід звернути увагу на думку античних авторів, зокрема Платона, про шлюб із розрахунку. Зазначити специфіку положення холостяків у Древній Спарті. Важливим є відображення обряду одруження, положення в родині жінки та дітей, правовий стан підкидьків. Розглядаючи римську родину, потрібно зосередити увагу на формах шлюбного союзу й обряду одруження. Відзначити особливості положення римлянок у родині та суспільстві в часи республіки і в період імперії, наявність права на розлучення, положення дітей у римській родині.

Етичні уявлення, коли мораль була головним засобом регулювання відносин між людьми, ставили перед людиною задачу глибокого морального вдосконалювання. Ця тенденція віднайшла широке відображення у грецькій та римській системах виховання та освіти. Розкриваючи питання про виховання в грецькій родині, потрібно зобразити особливості виховання і освіти в Афінах, державної освіти на Теосі, суспільного виховання на Криті, спартанського виховання.

Треба виділити грецькі системи мусичного і гімнастичного виховання та освіти, зосередитись на існуванні в Елладі вищої освіти, а також ефебії. Окреме питання – виховання та освіта гречанок, де слід відрізнити афінську і спартанську системи і тенденцію до «емансипації по-спартанськи». Розглядаючи римське виховання, слід приділити увагу погляду Плавта на виховання дітей у Римі. Особливості римської школи, програми навчання, наявність шкільних тілесних покарань повинні розглядатися на основі думок римських авторів, насамперед, погляду Квінтіліана на шкільну освіту в період імперії. Слід визнати можливість жіночої освіти в Римі, наявність декількох способів римської вищої освіти і педагогізму як одного з них.

Важливим моментом є висвітлення особливостей побуту населення Стародавньої Греції та Риму, що дозволяє виявити так званий культурний менталітет – світосприйняття, світорозуміння античної епохи. Розкриваючи питання про особливості давньогрецького побуту, потрібно надати характеристику грецького будинку, наявність у ньому двох нерівних частин – андрону та гінекею; описати меблі та домашнє майно; продукти харчування та напої; виділити види грецьких вин; назвати час і спосіб їжі; показати тенденції в розвитку давньогрецького одягу і взуття, прикрас, зачісок і предметів туалету, парфюмерії і косметики. Важливою характеристикою побуту населення і особливостей його менталітету є турбота про здоров'я, особиста гігієна, способи лікування. Слід відзначити існування в Елладі суспільних і приватних лікарів, храмової медицини і важливість, у цьому зв'язку, святилища Асклепія в Епідаврї. Римський побут характеризують особливості домашньої обстановки в будинках римлян; продукти харчування; розвиток римського кулінарного мистецтва; тенденції в розвитку одягу і взуття, предметів туалету, зачісок, косметичних засобів. Потрібно показати різницю у відношенні римлян, порівняно з греками, до свого фізичного самопочуття, гігієнічних правил, засобів лікування.

Характеризуючи повсякденне життя населення античного часу, потрібно приділити увагу відпочинку і розвагам жителів античних міст. Слід зазначити, що греки велику частину свого вільного часу проводили в гімнасіях. Знаменитими гімнасіями Афін були Академія, Лікей і Кіносарг. Фізичні вправи і агони були обов'язковим елементом як суспільного життя, так і вільного часу стародавніх греків. Серед видів

змагань були гімнастичні, гіпічні та мусичні. Улюбленим видом змагань слід вважати і гру в м'яч. Велика увага приділялась також азартним іграм. Особливим способом проведення дозвілля були дружні симпосії, які супроводжувались різноманітними іграми. Серед побутових ігор існували й такі, що мали величезне суспільне значення у вихованні підростаючого покоління, наприклад, півнячі бої. Специфіку традиції відпочинку давніх римлян складає наявність терм, як особливого мікрокосму суспільного життя і водночас рекреації. Це характеризує устрій терм і спосіб проведення в них часу. Серед інших способів проведення вільного часу слід назвати любов римлян до читання книг і відвідування бібліотек, відпочинок у садах і парках Рима. Велике значення в житті стародавніх римлян мали різноманітні розваги: циркові ігри, перегони, ігри в амфітеатрі. Кожен із видів ігор мав ретельну організацію і календарний план проведення. Найбільшої популярності досягли гладіаторські ігри та бої з тваринами. Популярність гладіаторів підчас суперничала з популярністю відомих політичних діячів.

Розділ III. АНТИЧНА ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА

1. Антична архітектура

1. Основні етапи розвитку будівельної діяльності стародавніх греків.
2. Типи грецьких храмів. Архітектурні ордери.
3. Суспільні споруди стародавніх греків.
4. Особливості та головні періоди архітектурного будівництва стародавніх римлян.
5. Типи римських храмів. Триумфальні та суспільні споруди.
6. Тенденції архітектурного будівництва та типи житлових будинків стародавніх греків та римлян.
7. Архітектура поховальних споруджень у Стародавній Греції та Стародавньому Римі.

Методичні рекомендації

Розглядати основні етапи розвитку будівельної діяльності стародавніх греків потрібно, починаючи з егейських архітектурних традицій, які надали перехідні форми ранніх святилищ. Слід зазначити, що храмова архітектура мала величезне значення в архітектурній

спадщині греків. Починаючи з архаїчної епохи і в подальші часи можна виділити головні типи грецьких храмів: антовий храм, простиль, амфіпростиль, периптер, діптер, толос, героон. Греки були засновниками архітектурних ордерів: дорійського, іонійського, коринфського. Розквіт давньогрецького архітектурного будівництва в класичний період пов'язан з архітектурним ансамблем Афінського акрополя: Парфенон, Ерехтейон, храм Ніки Аптерос, пропілеї. Характеризуючи архітектуру пізньої класики, слід відзначити храм Артеміді в Ефесі, святилище Асклепія в Епідаврї, Філіппейон. Починається широке будівництво суспільних споруд: булевертії, палестри, гімнасії, театри. Серед архітектурних шедеврів слід відзначити театр в Епідаврї. Елліністичний період характеризувався монументальністю грецької архітектури. В цей період почався розвиток внутрішнього простору будівель, наприклад, булевертій у Мілеті. Особливості та головні періоди архітектурного будівництва стародавніх римлян слід починати з характеристики етрусського храму і тосканського ордеру. Велике значення мав також вплив грецької архітектури. Всі ці компоненти створили своєрідність римської храмової архітектури. Характерним елементом архітектури стародавніх римлян були тріумфальні споруди: арки Августа, Тіта, Септимія Севера, колона Траяна, ростри. Проявом тяги до розкоші слід визнати «золотий будинок» Нерона. Архітектурні особливості римської театральної будівлі пов'язані зі змінами ролі театру в культурному та суспільному житті, з цим же пов'язано і створення амфітеатру, найбільш характерним прикладом якого є Колізей. Розвиток внутрішнього простору в храмових спорудженнях римського часу відображує Пантеон. Римській архітектурі були властиві багатофункціональні суспільні споруди, такі як терми. Серед пізньоантичних споруд найбільшу зацікавленість викликають палаць Діоклетіана у Спліті та римські базиліки.

Характеризуючи архітектуру житлового будинку, слід відзначити специфіку грецьких будинків раннього часу, масові житлові будинки в містах із правильним плануванням, виникнення пастади, специфіку архітектурного устрою андрона і гінекея в грецькому будинку. Потрібно зауважити на появі в елліністичний період типу житлового будинку з перистилем, розвиток замських вілл, відобразити специфіку житла бідняків. Ранні житла римлян характеризувалися простотою і бідністю, це були круглі та прямокутні хатини. Згодом з'явилися торгово-ремісничі таборни. В сільській місцевості склався тип заможної садиби.

Характерним міським типом, починаючи з IV-III ст. до н. е., став будинок з атріумом. Після завоювання Римом Греції в римській архітектурі з'явилися атріумно-перистильні будинки. Бажання бачити з дому природні ландшафти призвело до появи в римських містах терасових будинків, а також міських вілл – «садів». Зростання населення Риму сприяло появі багатоповерхових та багатоквартирних домів – інсул. Архітектурні особливості інсул, їхні достоїнства і недоліки докладно відображені у творах античних авторів. Імператорський період у житловому будівництві характеризувався появою будинків з триклінієм, розповсюдженням заміських вілл.

Архітектура поховальних споруджень тісно пов'язана з особливостями заупокійного культу стародавніх греків та римлян. Розглядаючи дане питання, потрібно зосередитися на специфіці грецьких некрополів, виділити типи надгробних пам'ятників, відзначити появу з кінця V-початку IV ст. до н. е. багатих сімейних поховань. Відобразити існування поряд із надгробними пам'ятниками особого виду поховань – курганів, що насипані над підземними склепами (Північне Причорномор'я). У період еллінізму в поховальній архітектурі з'явилися негрецькі традиції. Прикладом такого відходу став Мавзолей у Галікарнасі. Римська поховальна архітектура характеризувалася відсутністю спеціальних місць для поховання, гробниці встановлювалися уздовж всіх доріг, які йшли з Риму. Розглядаючи типи надгробних пам'ятників, потрібно відзначити прості могили раннього часу, але надалі поховальні споруди стародавніх римлян різняться чіткою диференціацією. З однієї сторони – це могили і гробниці римської знаті, родові та фамільні гробниці, з іншого – способи поховання бідняків, колумбарії для вільновідпущеників і рабів.

2. Скульптура, живопис та прикладне мистецтво Стародавньої Греції та Риму

1. Тенденції розвитку мистецтва скульптури в Стародавній Елладі.
2. Грецькі канони та школи скульпторів.
3. Скульптура Стародавнього Риму. Розквіт портретного мистецтва.
4. Стили давньогрецького мистецтва. Вазопис та монументальний живопис.
5. Давньоримський живопис. Види та стилі розписів.
6. Торевтика і ювелірне мистецтво стародавніх греків та римлян.
7. Давньогрецька та римська гліптика.

Методичні рекомендації

Розглядаючи ранньогрецьку культову скульптуру, потрібно наголосити на погляді античних авторів на монументальну скульптуру гомерівської Греції, основним видом якої були ксоани. Характерним типом культової скульптури архаїчного періоду були статуї куросів і кор, які відображають обмеженість архаїчного канону. З V ст. до н. е. починається пошук методів реалістичного зображення людини. Значну роль у цьому процесі зіграла творчість Мирона, аттична школа скульпторів. Творчість Фідія і розроблена ним хрїсоелефантина техніка сприяли найвищому розквіту грецького класичного мистецтва. В той же час спостерігається розквіт дорійської школи і творчості Поліклета. Створений Поліклетом канон був відтворений ним у скульптурі «Дорифора». Важливо відзначити діяльність скульпторів-реалістів періоду пізньої класики: драматизм творів Скопаса, особливості стилю Праксителя і Лісіппа. Прикладом урочистого офіційного мистецтва періоду еллінізму був псевдокласичний напрям і творчість Леохара. В елліністичний період розвивалися монументальна пластика, скульптурний портрет, жанрова скульптура, мальовничий рель'єф. Серед елліністичних шкіл скульпторів слід виділити Олександрійську, Антіохійську, Пергамську та Родоську. Скульптура Стародавнього Риму на ранньому етапі зазнала впливу скульптури етрусків. В епоху римської республіки найбільш характерним скульптурним образом був тогатур – римлянин, зайнятий виконанням державних обов'язків. У римській скульптурі відобразився розквіт портретного мистецтва, з характерною індивідуальністю образів. У період імперії з'явився офіційний портрет. У цей же час виявилось захоплення грецьким мистецтвом, завдяки чому було створено багато римських копій з грецьких оригіналів. Важливе місце в римській скульптурі імператорського періоду належить і рель'єфам на саркофагах.

Живопис, прикладне мистецтво античного суспільства у багатьох відношеннях надали класичних зразків, на які спирається і сучасна культура. В ранньогрецькому живописі прикладами художніх виробів були вази протогеометричного та геометричного стилів. Характерним прикладом були Дипілонські вази. В архаїчний період склалася система постійних форм ваз, які мали різне призначення. В цей час домінував орієнталізуючий стиль, його центрами були Мелос, Родос та Коринф.

У VI ст. до н. е. з'явився чорнофігурний вазопис, у якому працювали Клітій, Ексекій, Андокід. Класичне мистецтво пов'язане з розквітом червонофігурного стилю і творчістю Євфронія, Дуриса і Брига. Знайдені способи зображення трьохмірності простору в малюнку, душевного стану героїв, виникає білофонна техніка. Наприкінці V ст. до н. е. спостерігається занепад мистецтва вазопису. В класичний період розвиваються монументальний живопис, фреска, техніка енкаустики, архітектурний живопис, можливо, станковий живопис. Це був період творчості Полігнота та Аполлодора Афіньського, а також Зевксиса, Паррасія, Нікія. В мистецтві мальовничого портрету значних висот досяг Апеллес. В елліністичний період широкого розвитку набув станковий живопис, декоративна мозаїка. Для становлення давньоримського мистецтва живопису велике значення мав розпис етрусських гробниць. Починаючи з періоду римської республіки, особлива увага приділялась стінному живопису. Можна виділити чотири стилі стінних розписів: інкрустаційний, архітектурний, канделябрий, міфологічний. Розвивається римський станковий живопис. Особливе значення в цьому напрямку мають знайдені в Єгипті фаюмські портрети.

Широкого розвитку досягла антична торевтика та ювелірне мистецтво. Особливо цінні грецькі посудини зі срібла, золота, електра, в яких використовувалась техніка карбування, художній рель'єф. Добутками грецьких торевтів є золоті вироби з Західного Причорномор'я, вази та прикраси з міст Північного Причорномор'я, Олександрійська торевтика. Високого розвитку досягла і римська торевтика: це різьблені та карбовані золоті і срібні чаши, вироби зі скла, оправлені в золото. Особливий інтерес являють срібні посудини з Гільдесгейма і Боскореале.

Розповсюдженими в античний період були вироби майстрів гліптики – античні геми у двох видах: камеї та інталії. В архаїчний і класичний періоди геми служили головним чином печатками. Видатним майстром класичного періоду був Дексамен Хіоський, вироби якого були поширені по всьому античному світі, в тому числі в Північному Причорномор'ї. В елліністичний період розповсюджуються камеї. Серед них особливе значення належить камеї Гонзага. Давньоримська гліптика виникає на базі етрускої. Найбільш значущими є портретні геми імператорського Риму, а також геми-амулети, гностичні геми.

3. Мусична культура

1. Розвиток давньогрецької літератури: епос, лірика, аттична трагедія та комедія, ораторське мистецтво.
2. Жанри літературного мистецтва стародавніх римлян.
3. Давньогрецька і римська хорова та інструментальна музика. Музичні змагання.
4. Антична теорія музики.
5. Театр та театральні постанови в період античності.
6. Значення театру у суспільному житті Стародавньої Греції та Риму.

Методичні рекомендації

Мусична культура була однією з найважливіших частин суспільного життя античного світу. Саме в античний період були створені нові літературні жанри, детально розроблено теорію музичних ладів, систему театральних постановок. Характеризуючи античну літературу, потрібно, перш за все, звернутися до найдавніших зразків давньогрецького епосу: гомерівських поем, творчості Гесіода. Поступово розвивалися та ускладнювалися віршовані розміри. Поява нових поетичних форм та віршованих метрів була пов'язана з ім'ям грецького лірика Архілоха. Доволі індивідуалістичну лірику складала лесбоська поетеса Сапфо. Глибоко пронизана громадянським значенням була поезія Солона і Тіртея. В епоху архаїки розвивалась також хорова лірика. Її розквіт приходить на діяльність Симоніда, Вакхиліда та Піндара. Наступний етап розвитку грецької літератури був пов'язан з аттичною трагедією і творчістю Есхіла, Софокла та Еврипіда. Новим літературним жанром, який поєднував у собі елемент хоровий та елемент драматичний, була аттична комедія. Комедії Аристофана, Менандра відображають розвиток жанрів комедії. Значних висот досягає грецьке ораторське мистецтво, що було пов'язано, перш за все, з діяльністю Ісократ, Демосфена. В елліністичну епоху з'являються бібліотеки, подальшого розвитку досягає і поезія. Римляни в своїй літературній діяльності багато в чому спирались на грецьку спадщину. Значних успіхів досягла римська комедія, особливо у творчості Плавта і Теренція. Розвиток римського ораторського мистецтва пов'язаний з іменами Цицерона,

Квінтіліана. Подальших успіхів досягає римська поезія. Свій внесок у даний процес внесли «новітні» поети Стародавнього Рима, Гораций, Вергілій, творчість Овідія. Римська література епохи імперії представлена сатирами Лукіана, римським романом, традиції якого розвивали Петроній, Апулей, епіграмами Марциала, сатиричними віршами Ювенала, трагедіями Сенеки.

Початок грецької музики губиться в міфологічній традиції. Перші успіхи давньогрецької музики пов'язані з еолійським сольним та дорійським хоровим мистецтвом. Значний внесок у грецьку музику привнесла творчість Архілоха. Лірична поезія також сприяла становленню пісенної творчості Лесбоської школи. Важливим був розвиток іонійських музичних ритмів. З VI ст. до н. е. в Дельфах проводяться музичні змагання. Значним внеском у давньогрецьку музику стали парфенії Алкмана, хорове мистецтво Стесихора. Виникає спеціалізація музичних напрямків: музика в хоровому мистецтві, культова музика, музика до трагедій. Важливим етапом став так званий «новий стиль» Тимофія з Мілету, який змішував в одному музичному творі різні ритми, розширив діапазон звучання струнних музичних інструментів. Музична творчість стародавніх римлян починається з виконання «ліричних» пісень, елегій. Від грецької музики римська відрізнялася значно більшою грандіозністю, чому сприяв вплив давньосхідного музичного мистецтва. В Римі розвивалась оркестрова музика, проводились музичні концерти. Відомими були Капітолійські змагання. Дуже велике значення мала музика в імператорській пропаганді.

В античний період була розроблена теорія музики, музичний звукоряд, гами. В давньогрецькій музиці з'явилися лади: дорійський, фригійський, лідійський, але вона характеризувалася відсутністю багатоголосся. Греки створили музичну нотацію, користувалися різновидом музичних інструментів: струнних, духових, ударних. Дельфійські музичні знахідки підтвердили свідчення античних авторів про види інструментів. У Римі був винайден і застосован новий музичний інструмент – водяний орган.

Особливої уваги потребує питання про розвиток античного театру. Розглядаючи традицію зародження грецької трагедії, слід показати різні позиції дослідників щодо цього питання, зупинитись на видах та еволюції театральних постанов: трагедії, комедії, сатирівській драмі. У театральних виставах велике значення відводилось танцям. Потрібно

відзначити, що театральні постанови в Стародавній Греції були частиною релігійних свят, показати час їхнього проведення, організацію, вказати на можливість проведення хорегій. Серйозної уваги потребують безпосередні виконавці: актори, хор. Потрібно показати їхній соціальний статус, можливість об'єднання в професійні спілки «технітів Діонісу». Специфіка античного театру відобразилась на одязі акторів і хору, наявності масок, театральних механізмах, театральних квитках, ролі глядачів у театрі. Грецька трагедія і комедія продовжує свій розвиток у римському театрі, але значення трагедій у римські часи значно зменшується. З'являються нові види вистав: ателлани, міми, пантоміми, виникає римський «балет». Змінюється організація вистав, соціальний стан акторів, роль театральної публіки. Підводячи ітог, слід зазначити, що театр і театральні вистави мали величезне значення в суспільному житті Стародавньої Греції та Риму.

Розділ IV. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ ТА РИМІ

1. Грецька міфологія та культу богів.
2. Державні та приватні культу, обряди грецької релігії.
3. Релігійні свята та агони стародавніх греків.
4. Міфологія та боги давніх римлян.
5. Синкретизм римської релігії та особливості ритуалу.
6. Релігійні свята, астрологія та окультизм у Стародавньому Римі.
7. Релігійні течії пізньої античності.
8. Особливості заупокійного культу в Стародавній Греції та Римі.

Методичні рекомендації

У цьому розділі потрібно розглянути ідеологічні погляди античної епохи, грецьку та римську систему цінностей у духовній сфері, значення міфотворчості. Насамперед потрібно звернутися до грецької міфології, тобто «розповідей» про походження і діяння богів і героїв. Слід зазначити, що космогонічні уявлення греків епохи архаїки принципово не відрізнялись від уявлень багатьох інших народів, але релігія Стародавньої Греції характеризувалася антропоморфізацією та соціоморфізацією. Дане явище відобразилось на формуванні

класичного Олімпу. Культ Зевса, Аполлона, Деметри, Діоніса, інших богів мали загальногрецьке значення, але кожен грецький поліс створював свій пантеон богів-заступників. В епоху еллінізму відбувається синкретизація грецької релігії, коли традиційна релігія архаїчної та класичної епох змішалися з елементами східних культів, стара державна релігія поступилася місцем релігії володарюючих еліт і правителів. У цей час розповсюджуються культи Великої матері богів, культи Ісиди, Сераписа та інші. Важливо зазначити, що грецькій релігії у всі часи її існування було притаманно виділення державних і приватних культів; особливий стан жерців, які виконували свої обов'язки як громадяни полісів; вплив на суспільне життя загальногрецьких оракулів. Велике значення в грецькій релігії відводилось виконанню різноманітних обрядів. Культ чистоти, різні види жертвоприношень, молитва були складовою частиною обрядової системи. Дуже поширеними були релігійні свята і різноманітні агони. Існували загальногрецькі ігри: Олімпійське свято, Піфіади, ігри в Німеї та на Істмі, Великі Панафінеї і Діонісії в Афінах. Крім того, в Греції вшановувались оргіастичні культи, які супроводжувались містеріями: Елевсинські містерії, свята фіасів Діоніса, таїнства Орфея.

На відміну від греків, римляни не мали розвинутої міфологічної системи богів та героїв. Римська міфологія скоріше являла собою «список» правил поведінки у визначених обставинах. У центрі римської міфології та релігії стояло місто Рим та його легендарне заснування, і римська держава. Споконвічно римська релігія орієнтувалася на землеробських богів, велике значення мав культ предків та домашнього вогнища. В період еллінізації римської релігії, подібно до олімпійського пантеону давніх греків, був створений сонм з дванадцяти головних давньоримських богів, які ототожнювались із грецькими. Спочатку римляни не мали справжніх храмів, лише обгороджували місце для ворожби. Пізніше, подібно до греків, вони почали будувати храми своїм богам. Одним із найдавніших і найголовніших був храм Юпітера Капітолійського. Римські жерці були державними посадовими особами, жрецького стану в Римі не було, але існували жрецькі колегії. Найдавнішими з них були: понтифіки, феціали, флавіни, луперки, салії, арвали, авгури, весталки. Говорячи про римський релігійний ритуал, потрібно відзначити його функціональність і контрактні основи. Не дозволялось ніякого відхилення від визначених формул та шаблонів.

Римський культ передбачав різноманітні свята, які значно поширилися в період імперії. В цей час у Римі поширюються східні і синкретичні культи, розповсюджуються астрологічні вірування, оккультизм, марновірство. Головним стає культ римських імператорів, що спричиняє зміну в характері обрядів, появу колегій імператорського культу. В той же час поширюються нові ідеологічні уявлення: ідеї християнства, гностичні течії.

Потрібно приділити значну увагу особливостям поглядів стародавніх греків та римлян на потойбічне життя. Повсякденна практика поховальних ритуалів була цілком підкорена традиційним грецьким та римським віруванням. У Стародавній Греції, а також і в Римі, існувала віра в потойбічне життя, в підземне царство мертвих, що підтверджувалось офіційною релігією і міфологією і вимагало особливих обрядів при похованні. Загалом у греків було прийнято дві форми поховального обряду: запоування тіла в землю, або спалювання його на вогнищі, після чого урну з прахом клали в землю, або поміщали в гробницю. Обидві форми поховального обряду існували і в Римі, але перевага надавалась трупоспаленню. Поховання в Римі могло бути звичайним, «проголошеним», та третім способом, коли ховали бідноту. Особливого значення набувало урочисте поховання імператорів. Для збереження пам'яті померлих у Римі створювались благодійні товариства – похоронні колегії.

Підводячи підсумок, слід виділити загальне та особливе в грецькій і римській релігіях та пояснити зумовленість розглядання античної релігії, як релігії бачення та дії, а не єдиного вчення.

Розділ V. ДОСЯГНЕННЯ АНТИЧНОЇ НАУКИ

1. Розвиток філософських знань у Стародавній Греції та Римі.
2. Історична наука періоду античності.
3. Досягнення наук точних і природничих: розвиток математики, астрономії, медицини, географії, сільського господарства.
4. Римська юриспруденція.

Методичні рекомендації

Розглядаючи досягнення античної науки в гуманітарній, точній та

природничій сферах, особливу увагу треба звернути на те, що багато теоретичних та науково-практичних знань сучасної цивілізації було закладено саме в античну епоху. Відображаючи особливості античної науки, слід підкреслити теоретичні здобутки греків у галузі філософії, зосередившись на наступних питаннях:

- рання грецька натурфілософія,
- мілетська школа,
- модель світу у Геракліта,
- елейська школа,
- атомістична теорія Демокрита,
- філософія Сократа,
- ідеї Платона,
- енциклопедична система Арістотеля,
- Епікур і проблема свободи волі,
- філософські навчання скептиків і стоїків у Древній Греції та Римі.

Приділяючи увагу історичній науці, слід звернутися до періоду її зародження, визначити внесок грецького історика Геродота, позначити розвиток наукового напрямку грецької історіографії. Виділити значення творчості Фукидіда, внесок Ксенофонта в розвиток історичної науки, окреслити «історичну спадщину» Арістотеля. Визначити місце римської історіографії, наголосити на творчості Полібія, виділити період розквіту історичної науки в Римі, звернути увагу на твори Саллюстія, Тіта Лівія і Тацита.

Серед наук точних і природничих особливу увагу слід приділити досягненням грецької математики: значення трудів Піфагора; Евклідова геометрія і стереометрія; тригонометрія, гідростатика і механіка Архимеда. Відзначити технічні винаходи античної епохи, насамперед – винаходи Герона. В колі інших наук слід виділити «книжкове знання» Плінія Старшого і Сенеки, а також досягнення античної астрономії, медицини, географії, сільського господарства. Розвиток римської юриспруденції.

Відображаючи особливості античної науки, слід підкреслити з'єднання теоретичних здобутків греків у різних галузях наук і суто практичний підхід до використання наукових знань і винаходів із боку римлян (державотворення, юриспруденція, будівництво та архітектура, побут).

Розділ VI. КУЛЬТУРНИЙ ТИП АНТИЧНОЇ ЕПОХИ

1. Антична «картина світу».
2. Сприйняття часу в Стародавній Греції і Римі.
3. Особистість і колективна психологія в період античності.
4. Моральні підвалини давніх греків.
5. Римська система цінностей.
6. Поліетнічність та гетерогенність античної культури.

Методичні рекомендації

Узагальнюючи риси античної культури, слід відобразити грецькі та римські уявлення про мікрокосм і макрокосм, відзначити особливості сприйняття часу в Стародавній Греції та в Римі. Підкреслити механізми, які сприяли розвитку суспільства та його культури в період античності, насамперед, значення суспільної думки як регулятора поведінки людини, зазначити особливості співвідношень особистості та колективної психології в період античності. Визначити моральні підвалини давніх греків. Поняття «арете», відношення до праці, багатства, слави. Окреслити особливості римської системи цінностей, динаміку її розвитку, специфіку існування творчої індивідуальності у Древньому Римі. Відзначити парадокси античної епохи: енергію новаторства та стійкість традицій, винятковий прогрес окремих форм культури і занепад інших, успіхи раціоналістичної думки та тягу до ірраціоналізму, а також інтегральний елемент життя античного суспільства – чоловіча любов і дружба. Виділити поліетнічність і гетерогенність античної культури, означити в ній специфіку грецької та римської основ і міру їхнього впливу на культурну єдність світу. Підкреслити наявність ідеї соціальності у греків та життєстверджуючий початок у світосприйнятті, і ідею державності у римлян та утилітаризм їхнього світосприйняття.

Необхідно підкреслити, що курс «Антична культура» потребує широкого використання технічних засобів, оскільки це сприяє складанню яскравих образів, розвитку уміння розуміти та аналізувати художні достоїнства та особливості творів античного мистецтва.

II. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА СПЕЦІАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА

1. Алкман. Парфенеи / Пер. В. В. Вересаева // Эллинские поэты. – М., 1963.
2. Античные мыслители об искусстве / Ред. В. Ф. Асмуса. – М., 1938.
3. Античные поэты об искусстве / Сост. С. П. Кондратьев, Ф. А. Петровский. – Л., 1938.
4. Аполлотор. Мифологическая библиотека / Изд. подг. В. Г. Борукович. – М., 1993.
5. Апулей. Апология. Метаморфозы. Флориды / Пер. М. А. Кузьмина, С. П. Маркиша. – М., 1956.
6. Аристотель. Сочинения. В 4-х т. / Пер. Н. В. Брагинской, С. А. Жебелева и др. – М., 1975-1984. – Т. 1-4.
7. Аристофан. Комедии / Пер. Ф. А. Петровского, В. Н. Ярхо. – М., 1954. – Т. 1-2.
8. Артемидор. Сонник / Пер. под ред. Я. М. Боровского. – СПб., 1999.
9. Архимед. Сочинения / Пер. И. Н. Веселовского, Б. А. Розенфельда. – М., 1962.
10. Варрон Марк Теренций. Сельское хозяйство / Пер. М. Е. Сергеевко. – М.; Л., 1963.
11. Вергилий Публий Марон. Буколики. Георгики. Энеида / Пер. С. В. Шервинского, С. А. Ошерова. – М., 1979.
12. Вегетий Ренат. Краткое изложение военного дела // ВДИ. – 1940. – №1.
13. Витрувий. Десять книг об архитектуре / Пер. Ф. А. Петровского. – М., 1936.
14. Гелиодор. Эфиопика / Пер. под ред. А. Н. Егунова. – М., 1965.
15. Геллий Авл. Аттические ночи. Избранные книги / Пер. Б. С. Тритенко. – Томск, 1993.
16. Геродот. История / Пер. Г. А. Стратановского. – Л., 1972.
17. Гесиод. Поэмы / Пер. Г. Властова. – СПб., 1885.
18. Гесиод. Работы и дни / Пер. В. В. Вересаева. – М., 1927.
19. Гигин. Астрономия / Пер. А. И. Рубана. – СПб., 1997.
20. Гиппократ. Избранные книги / Пер. В. И. Руднева. – М., 1994.
21. Гомер. Илиада / Пер. Н. И. Гнедича. – М., 1978.
22. Гомер. Одиссея / Пер. В. А. Жуковского. – М., 1981.
23. Гораций Квинт Флакк. Собрание сочинений / Вст. ст. В. С. Дурова. – СПб., 1993.
24. Демосфен. Речи. В 3-х т. / Под. ред. Голубцовой, Л. П. Маринович, Э. Д. Фролова. – М., 1994-1996.
25. Диодор Сицилийский. Историческая библиотека / Пер. И. Алексеева. –

Поряд із вказаними, можна використовувати й інші видання творів античних авторів.

- СПб., 1774-1775. – Ч.1-6.
26. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Пер. М. Л. Гаспарова. – М., 1979.
27. Древнегреческая застольная, шутливая и эротическая эпиграмма / Пер. Е. В. Свиясова. – СПб., 1997.
28. Еврипид. Трагедии / Пер. И. Ф. Анненского, С. В. Шервинского. – М., 1980. – Т.1-2.
29. Евсевий Памфил. Церковная история. – СПб., 1858.
30. Катон Старший Марк Порций. Земледелие / Пер. М. Е. Сергеевко. – М.; Л., 1950.
31. Квинтилиан Марк Фабий. Двенадцать книг риторических наставлений / Пер. А. Никольского. – СПб., 1834. – Ч.1-2.
32. Ксенофонт Анабасис / Пер. М. И. Максимовой. – М., 1994.
33. Ксенофонт. Греческая история / Пер. С. Я. Лурье. – СПб., 1996.
34. Ксенофонт. Сократические сочинения / Пер. С. И. Соболевского. – М.; Л., 1935.
35. Ливий Тит. Римская история от основания города / Пер. под ред. П. А. Андрианова. – М., 1892-1899. – Т. 1-6.
36. Лисий. Речи / Пер. С. И. Соболевского. – М., 1933.
37. Лукиан. Собрание сочинений / Под ред. Б. Л. Богаевского. – М.; Л., 1935. – Т. 1-2.
38. Марциал Марк Аврелий. Эпиграммы / Пер. Ф. А. Петровского. – М., 1968.
39. Менандр. Комедии. Герод. Мимиамбы / Пер. С. Апта, А. Парина, Г. Церетели. – М., 1984.
40. Овидий. Собрание сочинений. В 2-х т. / Вст. ст. В. С. Дурова. – СПб., 1994. – Т.1-2.
41. Павсаний. Описание Эллады / Пер. С. П. Кондратьева. – СПб., 1994. – Т.1-2.
42. Парфений. О любовных страстях / Пер. В. Н. Ярхо // ВДИ. – 1992. – №1-2.
43. Петроний. Сатирикон / Пер. В. Н. Ярхо // Ахилл Татий. Левкиппа и Клитопонт. Лонг. Дафнис и Хлоя. Петроний. Сатирикон. Апулей. Метаморфозы, или Золотой осел. – М., 1969.
44. Пиндар. Оды // Пиндар. Вакхилид. Оды. Фрагменты / Изд. подг. М. Л. Гаспаров. – М., 1980.
45. Плавт Тит Макций. Избранные комедии / Пер. А. В. Артюшкова. – М.; Л., 1933-1937. – Т. 1-3.
46. Платон. Сочинения. В 3-х тт. / Пер. Я. М. Боровского, А. Н. Егунова и др. – М., 1968-1972. – Т.1-3.
47. Письма Плиния Младшего / Изд. подг. М. Е. Сергеевко, А. И. Доватур. – 2-е изд. – М., 1982.
48. Плиний Старший. Естествознание. Об искусстве / Пер. Г. А. Тароньяна. – М., 1994.

49. Плутарх. Застольные беседы / Пер. Я. М. Боровского. – Л., 1990.
50. Плутарх. О музыке / Пер. Е. Н. Томасова. – Пг., 1922.
51. Плутарх. Сравнительные жизнеописания / Изд. Подг. С. И. Соболевский. – М., 1961-1964. – Т. 1-3.
52. Полибий. Всеобщая история / Пер. Ф. Г. Мищенко. – СПб., 1994-1995 – Т.1-3.
53. Саллюстий. Сочинения / Пер. В. О. Горенштейна. – М., 1981.
54. Сенека Луций Анней. Нравственные письма к Луциллию / Изд. подг. С. А. Ошеров. – М., 1977.
55. Сенека Луций Анней. Трагедии / Пер. С. А. Ошеров. – М., 1983.
56. Симонид Кеосский. Победителю на Олимпийских играх / Пер. Л. В. Блуменау // Греческая эпиграмма. – М., 1960.
57. Софокл. Трагедии / Пер. С. В. Шервинского. – М., 1979.
58. Страбон. География / Пер. Г. А. Стратановского. – Л., 1964.
59. Тацит Публий Корнелий. Сочинения / Изд. подг. И. М. Тронский, Я. М. Боровский и др. – Л., 1969. – Т.1-2.
60. Теренций. Комедии / Пер. А. В. Артюшкова. – М., 1985.
61. Феофраст. Исследование о растениях / Пер. М. Е. Сергеев. – М., 1951.
62. Феофраст. Характеры / Пер. Г. А. Стратановского. – М., 1993.
63. Филострат Флавий. Жизнь Аполлония Тианского / Изд. Е. Г. Рабинович. – М., 1985.
64. Филострат. Картины. Каллистрат. Статуи / Пер. С. П. Кондратьева. – М., 1936.
65. Фрагменты ранних греческих философов. Ч. 1. / Пер. А. В. Лебедева. – М., 1989.
66. Фукидид. История / Изд. подг. Г. А. Стратановский, А. А. Нейхард и др. – Л., 1981.
67. Цицерон Марк Туллий. Речи / Изд. подг. В. О. Горенштейн, М. Е. Грабарь-Пассек. – М., 1962. – Т.1-2.
68. Элиан. Пестрые рассказы / Пер. С. В. Поляковой. – М., 1995.
69. Эсхил. Трагедии / Пер. С. Е. Алта. – М., 1978.
70. Ювенал Деций Юний. Сатиры / Пер. Д. С. Недовича, Ф. А. Петровского. – М.; Л., 1937.
71. Ямвлих. О египетских мистериях / Пер. Л. Ю. Лукомского. – М., 1995.

ОСНОВНАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Античная цивилизация / Отв. ред. В. Д. Блаватский. – М., 1973.
2. Блаватская Т. В. Греческое общество второго тысячелетия до новой эры и его культура. – М., 1976.
3. Боннар А. Греческая цивилизация. – Ростов-на-Дону, 1994. – Т.1-2.

4. Вардиман Е. Женщина в древнем мире. – М., 1990.
5. Вернан Ж. П. Происхождение древнегреческой мысли. – М., 1988.
6. Винничук Л. Люди, нравы, обычаи Древней Греции и Рима. – М., 1988.
7. Всеобщая история архитектуры. – М., 1947-1949 – Т. 1-2.
8. Всеобщая история искусств. В 6 т. – Т. 1: Искусство древнего мира/ Под ред. А. Чегодаева. – М., 1956.
9. Герцман Е. В. Музыка Древней Греции и Рима. – СПб., 1995.
10. Гиро П. Частная и общественная жизнь греков. – СПб., 1995.
11. Гиро П. Частная и общественная жизнь римлян. – СПб., 1995
12. Гнедич П. П. Всемирная история искусств. – М., 1997.
13. Грейвс Р. Мифы древней Греции. – М., 1992.
14. Жураковский Г. Е. Очерки по истории античной педагогики. – М., 1940.
15. Зайцев А. И. Культурный переворот в Древней Греции VIII-V вв. до н. э. – Л., 1985.
16. Зелинский Ф. Ф. История античной культуры. – М., 1915.
17. Йегер В. Пайдея: Воспитание античного грека / Пер. с нем. М. Н. Ботвинника. – М., 1997.
18. Казаменова Л. Н. Введение в античную нумизматику. – М., 1969.
19. Кнабе Г. С. Древний Рим – история и повседневность: Очерки. – М., 1986.
20. Колпинский Ю. Д. Великое наследие античной Эллады и его значение для современности. – М., 1977.
21. Колпинский Ю. Д., Бритова Н. Н. Искусство этрусков и древнего Рима. – М., 1983.
22. Культура Древнего Рима / Отв. ред. Е. С. Голубцова. – М., 1985. – Т. 1-2.
23. Куманецкий К. История культуры Древней Греции и Рима / Пер. с польск. В. К. Ронина. – М., 1990.
24. Латышев В.В. Очерк греческих древностей. – СПб., 1997. – Т.1-2.
25. Любимов Л. Искусство древнего мира. – М., 1971, 1980.
26. Мак-Коркодейл Ч. Убранство жилого интерьера от античности до наших дней / Пер. с англ. Е. А. Кантор. – М., 1990.
27. Мифы народов мира. Энциклопедия. – М., 1980-1982. – Т.1-2.
28. Немировский И. А. Идеология и культура раннего Рима. – Воронеж, 1964.
29. Новосадский Н. И. Греческая эпиграфика. – 2-е изд. – М., 1915. – Ч.1.
30. Рожанский И. Д. Античная наука. – М., 1980.
31. Селиванова Л. Л. Сравнительная мифология. – Ч.2: Античный мир. – М., 2003.
32. Сергеенко М. Е. Жизнь древнего Рима: Очерки быта. – М.; Л., 1964.
33. Тренчени-Вальдапфель И. Мифология. – М., 1971.
34. Трофимова М. К. Историко-философские проблемы гностицизма. – М., 1979.

35. Федорова Е. В. Латинская эпиграфика. – М., 1969.
36. Элиаде М. Трактат по истории религий. – СПб., 2000. – Т.1-2.

ДОДАТКОВА ЛИТЕРАТУРА

1. Алпатов М. В. Всеобщая история искусств. – М.; Л., 1948. – Т.1.
2. Андреев Ю. В. Цена свободы и гармонии. Несколько штрихов к портрету греческой цивилизации. – СПб., 1998.
3. Андреев Ю. В. Эгейский мир: природная среда и ритмы культурогенеза // ВДИ. – 1994. – №3.
4. Андреева М. В. Памятники римской культуры. – Л., 1959.
5. Античная Греция / Под. ред. Е. С. Голубцовой, Л. П. Маринович, А.И. Павловской, Э. Д. Фролова. – М., 1983. – Т.1-2.
6. Античная скульптура. Греция. Альбом / Сост. Г. И. Соколов. – М., 1968.
7. Античная скульптура. Рим. Альбом / Сост. Г. И. Соколов. – М., 1961.
8. Античность как тип культуры / Отв. ред. А. Ф. Лосев. – М., 1988.
9. Античные государства Северного Причерноморья / Ред. Г. А. Кошеленко, И. Т. Круликова и др. – М., 1984. – Гл. 10-11.
10. Античный мир: проблемы истории и культуры: Сб.ст./Ред. И. Я. Фроянов. – СПб., 1988.
11. Бартошек А. Златобильные Микены. – М., 1991.
12. Блаватский В. Д. Архитектура древнего Рима. – М., 1938.
13. Блаватский В. Д. История античной расписной керамики. – М., 1953.
14. Блаватский В. Д. Природа и античное общество. – М., 1976.
15. Богаевский Б. Л. Земля и почва в представлениях древней Греции // ЖМНП. – 1912. – янв. – отд. V.
16. Ботвинник М. Н. Греческая культура VII-IV вв. до н. э. // История древнего мира / Ред. И. М. Дьяконова, В. Д. Нероновой, И. С. Свенцицкой. – М., 1989. – Т.2.
17. Бритова Н. Н. Греческая терракота. – М., 1969.
18. Бритова Н. Н., Лосева Н. М., Сидорова Н. А. Римский скульптурный портрет. – М., 1975.
19. Брунов Н. И. Памятники Афинского Акрополя. – М., 1990.
20. Буассье Г. Римская религия от Августа до Антонинов. – СПб., 1914.
21. Вальдгауэр О. Ф. Этюды по истории античного портрета. – М.; Л., 1938.
22. Варнеке Б. В. История античного театра. – М., 1940.
23. Вейс Г. Внешний быт народов с древнейших до наших времен. – М., 1874. – Т.1. – Ч.2.
24. Велишский Ф. Ф. Быт греков и римлян / Пер. с чешск. И. Я. Ростовцева. – Прага, 1878.

25. Виппер Р. Ю. Рим и раннее христианство. – М., 1954.
26. Выгодский М. Я. Арифметика и алгебра в древнем мире. – М.; Л., 1944-1941.
27. Гаспаров М. Л. Занимательная Греция: рассказы о древнегреческой культуре. – М., 1998.
28. Гейберг А. И. Естествознание и математика в классическом мире. – М.; Л., 1936.
29. Герцман Е. В. Античное музыкальное мышление: Исследование. – Л., 1986.
30. Горан В. П. Древнегреческая мифологема судьбы. – Новосибирск, 1990.
31. Горбунова К. С. Культура и искусство древней Греции. – Л., 1955.
32. Гринбаум Н. С. Ранние формы литературного языка (древнегреческий). – Л., 1984.
33. Гуров Г. А. Система мира (от древности до Ньютона). – М.; Л., 1940.
34. Гуревич А. Я. Время как проблема истории культуры // Вопросы философии. – 1969. – №3.
35. Дельбрюк Г. История военного искусства в рамках политической истории. – Т.1: Античный мир / Под ред. А. Б. Егорова. – СПб., 1994.
36. Древняя Греция: История. Быт. Культура / Сост. Л. С. Ильинская. – М., 1987.
37. Древний Рим: История. Быт. Культура / Сост. Л. С. Ильинская. – М., 1997.
38. Дюрант В. Жизнь Греции / Пер. с англ. В. Федорина. – М., 1997.
39. Зелинский Ф. Ф. Древнегреческая религия. – К., 1993.
40. Иванов В. Дионис и прадионисийство. – СПб., 1994.
41. Идеология поздней Римской империи // История древнего мира / Ред. И. М. Дьяконова, В. Д. Нероновой, И. С. Свенцицкой. – М., 1989. – Т.3.
42. Искусство Древней Греции и Рима в собрании Эрмитажа. Альбом. – Л., 1975.
43. Искусство эгейского мира и древней Греции. Памятники мирового искусства. Альбом / Сост. Ю. Д. Колпинский. – М., 1970.
44. История греческой литературы / Под. ред. С. И. Соболевского, Б. В. Горнунга, З. Г. Гринберга и др. – М., 1946-1960. – Т.1-3.
45. История и культура древнего мира: Сб. ст. / Отв. ред. В. П. Яйленко. – М., 1996.
46. Кагаров Е. Культ фетишей, растений и животных в Древней Греции. – СПб., 1913.
47. Каллистов Д. П. Античный театр. – М., 1970.
48. Кобылина М. М. Искусство Древнего Рима. – М., 1939.
49. Колобова К. М. Древний город Афины и его памятники. – Л., 1961.
50. Колпинский Ю. Д. Искусство Древней Греции. – М., 1961.
51. Культура ранней Римской империи // История древнего мира / Ред. И. М. Дьяконова, В. Д. Нероновой, И. С. Свенцицкой. – М., 1989. – Т. 3.

52. Кун Н. А. Предшественники христианства (восточные культы в Римской империи). – М., 1922.
53. Куньи Г. Античное искусство. – М., 1898.
54. Лауэнштайн Д. Элевсинские мистерии/ Пер. с нем. Н. Федоровой. – М., 1996.
55. Левек П. Эллинистический мир. – М., 1989.
56. Лосев А. Ф. Античная мифология. – М., 1958.
57. Лосев А. Ф. История античной эстетики. – М., 1963-1994. – Т. 1-8.
58. Марру А.-И. История воспитания в античности (Греция). – М., 1998.
59. Неверов О. Я. Геммы античного мира. – М., 1983.
60. Нильссон М. Греческая народная религия. – СПб., 1998.
61. Парандовский Я. Мифология. – М., 1971.
62. Парланд А. А. Храмы Древней Греции. – СПб., 1890.
63. Передольская А. А. Краснофигурные аттические вазы. – Л., 1967.
64. Радциг С. И. Античная мифология. – М.; Л., 1939.
65. Радциг С. И. Введение в классическую филологию. – М., 1965.
66. Разин Е. А. История военного искусства XXXI в. до н.э. – VI в. н. э. – СПб.; М., 1999.
67. Религия и община в Древнем Риме. – М., 1994.
68. Ривкин Б. И. Античное искусство. – М.; Дрезден, 1972.
69. Рончевский К. Римские триумфальные арки. – М., 1916.
70. Саверкина И. С. Древняя Пальмира. – Л., 1971.
71. Салларес Р. Экология древнего мира: проблемы и подходы // ВДИ. – 1995. – №3.
72. Свенцицкая И. С. Особенности религиозной жизни народных масс в азиатских провинциях Римской империи (II-III вв.): язычество и христианство // ВДИ. – 1992. – №2.
73. Свенцицкая И. С. Раннее христианство: страницы истории. – М., 1987.
74. Свенцицкая И. С. Эллинистическая культура // История древнего мира / Ред. И. М. Дьяконова, В. Д. Нероновой, И. С. Свенцицкой. – М., 1989. – Т.2.
75. Соколов Г. И. Дельфы. – М., 1972.
76. Тарн В. Эллинистическая цивилизация. – М., 1949.
77. Тахо-Годи А. А., Лосев А. Ф. Греческая культура в мифах, символах и терминах. – СПб., 1999.
78. Тронский И. М. Очерки из истории латинского языка. – М.; Л., 1953.
79. Токарев С. А. Религия в истории народов мира. – 4-е изд. – М., 1986.
80. Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего средневековья. – М., 1980.
81. Утченко С. Л. Древний Рим. События, люди, идеи. – М., 1969.
82. Утченко С. Л. Еще раз о римской системе ценностей // ВДИ. – 1973. – №4.

83. Утченко С. Л. О некоторых особенностях античной культуры // ВДИ. – 1977. – №1.
84. Федели П. Человек и природная среда в римском мире // ВДИ. – 1995. – №3.
85. Фестюжьер А.-Ж. Личная религия греков / Пер. с англ. С. В. Пахомова. – СПб., 2000.
86. Фролов Э. Д. Факел Прометея: Очерки античной общественной мысли. – Л., 1981.
87. Фрэзер Дж. Золотая ветвь. Исследование магии и религии. – 2-е изд. – М., 1986.
88. Хефлинг Г. Римляне, рабы, гладиаторы. Спартак у ворот Рима. – М., 1992.
89. Человек и общество в античном мире / Отв. ред. А. П. Маринович. – М., 1998.
90. Чубова А. П. Искусство Европы I-IV вв. – М., 1970.
91. Чубова А. П., Иванова А. П. Античная живопись. – М., 1966.
92. Штаерман Е. М. Кризис античной культуры. – М., 1975.
93. Штаерман Е. М. Социальные основы религии Древнего Рима. – М., 1987.
94. Штаерман Е. М. Человек и космос в мире Рима // ВДИ. – 1992. – №3.
95. Штейнер Р. Мистерии древности и христианство. – М., 1990.
96. Штоль Г. В. Мифы классической древности. – М., 1899-1904. – Т. 1-2.
97. Шуази О. Строительное искусство древних римлян. – М.; Л., 1938.
98. Эгейское искусство // Искусство стран и народов мира. Альбом / Сост. Г. И. Соколов. – М., 1972.
99. Элиаде М. Космос и история. – М., 1987.
100. Эллинизм: экономика, политика, культура / Под. ред. Е. С. Голубиной. – М., 1990.
101. Эмихен Г. Греческий и римский театр. – М., 1894.
102. Этрусское искусство // Искусство стран и народов мира. Альбом / Сост. А. П. Чубова. – М., 1972.

ІНОЗЕМНІ ВИДАННЯ

1. Етиен Р. Всекидневнийт живот в Помпей / Пер. от френски С. Михайлов. – София, 1983.
2. Balsdon J. P. V. Life and Leisure in ancient Rome. – L., 1969.
3. Bieber M. The History of the Greek and Roman Theater. – N. Jersey; Princeton, 1961.
4. Ehrenberg V. Society and Civilization in Greece and Rome. – Cambr., 1965.
5. Goldhill S. The Great Dionysia and Civic Ideology // JHS. – 1987. – Vol. 107.
6. Gardiner E. N. Athletics of the ancient World. – Oxford, 1930.
7. Grant M. Gladiatory. – Wrocław; Warszawa, 1980.

8. Harrison I. E. Prolegomena to the Study of Greek Religion. – 2-d ed. – Cambr., 1908.
9. Jones A. H. M. The Greek City from Alexander to Justinian. – Oxford, 1940.
10. Mac Cormack S. G. Art and ceremony in Late Antiquity. – Berkeley etc., 1981.
11. Nilsson M. P. Cults, myths, oracles and politics in ancient Greece. – Lund, 1951.
12. Price S. R. F. Rituals and Power: The Roman imperial Cult in Asia Minor. – Cambr., 1985.
13. Sansone D. Greek Athletics and Genesis of Sport. Berkeley, 1988.
14. Taylor L. R. The divinity of the Roman Emperor. – Philadelphia, 1975.
15. Tucker T. G. Life in ancient Athens. – L.; N.Y., 1907.
16. Webster T. B. L. Everyday Life in classical Athens. – L.; N.Y., 1969.
17. Wright L. The Importance of the Roman Baths // The History of Popular Culture. – N. Y.; L., 1968.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВДИ – Вестник древней истории

ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения

JHS – Journal of Hellenic Studies

ІІІ. ПРИКЛАДИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Теми рефератів та доповідей до спецкурсу «Антична культура»

1. Античні базиліки: особливості архітектурного устрою та призначення.
2. Астрологія, окультизм і забобони давніх римлян.
3. Боги, пророки та месії гностицизму.
4. Виникнення та розвиток міста Рима.
5. Гладіаторські видовища в Стародавньому Римі.
6. Гностичні секти та течії.
7. Давньогрецька та римська системи цінностей.
8. Давньогрецькі симпосії.
9. Давньоримські міми та пантоміми.
10. Епікур і проблема свободи волі.
11. Загальногрецькі свята: Олімпійські, Піфійські, Німейські, Істмійські.
12. Значення музики в античному суспільстві.
13. Ісус Христос – міф чи реальність?
14. Книги та бібліотеки в період античності.
15. Кулінарне мистецтво давніх римлян.
16. Містерії та таїнства стародавньої Еллади.
17. Місця поховання та поховальні споруди давніх римлян.
18. Морально-етичне вчення ранніх християн.
19. Обов'язкові суспільні споруди давньогрецьких та римських міст.
20. Організація театральних вистав в Афінах класичного періоду.
21. «Плюси» та «мінуси» колективного виховання стародавніх греків.
22. Полководницьке мистецтво в Стародавній Греції і Римі.
23. Поняття «культура» в уявленні стародавніх греків і римлян.
24. Псевдокласичний напрям у скульптурі Стародавньої Греції.
25. Римський військовий табір.
26. Святилище Асклепія в Епідаврї та особливості лікування в Стародавній Греції.
27. Специфіка поховального культу стародавніх греків і римлян.
28. Специфіка сімейних відносин стародавніх греків і римлян.
29. Технічні винаходи античної епохи.

IV. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ ЗІ СПЕЦКУРСУ «АНТИЧНА КУЛЬТУРА»

1. Предмет та завдання курсу «Антична культура»
2. Поняття «культура» та «антична культура» у світовій історії.
3. Періодизація історії античної культури.
4. Джерела з історії античної культури: свідчення античних авторів, епіграфічні та нумізматичні джерела.
5. Найважливіші археологічні відкриття пам'ятників античної культури на території Греції та Італії.
6. Антична культурна спадщина та сучасність.
7. Географічний огляд, природний ландшафт і населення Еллади як фактори формування давньогрецької культури.
8. Географічний регіон і навколишнє середовище, народонаселення Стародавньої Італії як фактори формування давньоримської культури.
9. Вплив геополітичного розвитку грецьких держав на їхню культуру.
10. Особливості виникнення і розвитку Римської держави та її вплив на культуру.
11. Палеоекологічна ситуація в Стародавній Греції та Римі.
12. Етнолінгвістична ситуація в Стародавній Греції та Римі як прояв розвитку культури.
13. Соціальне середовище і особливості культурного розвитку Стародавньої Греції і Риму.
14. Хронологічні та політико-географічні особливості містобудування в Стародавній Греції.
15. Системи містобудування в Елладі.
16. Особливості містобудування в Стародавньому Римі.
17. Благоустрій античних міст.
18. Занепад античного урбанізму.
19. Сім'я та шлюб у Стародавній Елладі та Римі. Становище жінки.
20. Системи виховання та освіти в Стародавній Греції.
21. Виховання та освіта в Стародавньому Римі.
22. Особливості побуту стародавніх греків і римлян.
23. Відпочинок та розваги стародавніх греків і римлян.
24. Етапи архітектурного будівництва в Стародавній Греції. Архітектурні ордери.

25. Головні періоди архітектурного будівництва стародавніх римлян.
26. Типи грецьких і римських храмів.
27. Суспільні та житлові споруди стародавніх греків і римлян.
28. Архітектура поховальних споруджень у Стародавній Греції та Римі.
29. Тенденції розвитку мистецтва скульптури в Стародавній Елладі.
30. Грецькі канони та школи скульпторів.
31. Скульптура Стародавнього Риму. Розквіт портретного мистецтва.
32. Види та стилі давньогрецького та римського живопису.
33. Торевтика і ювелірне мистецтво стародавніх греків і римлян.
34. Давньогрецька та римська гліптика.
35. Розвиток давньогрецької літератури.
36. Жанри літературного мистецтва стародавніх римлян.
37. Антична теорія музики і музичні змагання в Стародавній Греції та Римі.
38. Театр та театральні постанови в період античності.
39. Грецька міфологія та культи богів.
40. Релігійні свята й агони стародавніх греків.
41. Міфологія та боги давніх римлян.
42. Релігійні свята, астрологія та окультизм у Стародавньому Римі.
43. Релігійні течії пізньої античності.
44. Особливості поховального культу в Стародавній Греції та Римі.
45. Розвиток філософських знань у Стародавній Греції та Римі.
46. Історична наука періоду античності.
47. Досягнення наук точних і природничих у Стародавній Греції та Римі.
48. Особливості давньогрецької культури.
49. Особливості культури Стародавнього Риму.

**V. ЗРАЗОК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ
ЗІ СПЕЦКУРСУ «АНТИЧНА КУЛЬТУРА»**

1. Давньогрецька архітектура характеризується наявністю ордерів. Назвіть їх та розташуйте в хронологічному порядку:

- 1.
- 2.
- 3.

2. Парфенон – один із найвідоміших пам'ятників античної культури. Відзначте, в центрі якого міста розташовувався цей храм:

1. Рим
2. Карфаген
3. Сіракузи
4. Афіни

3. Яку з наведених нижче архітектурних споруд античного періоду називали «амфітеатром Флавіїв»:

1. Колізей
2. Театр в Епідаврї
3. Ерехтейон

4. Відзначте, яке з античних міст збудовано на семи пагорбах:

1. Епідавр
2. Олександрія
3. Рим
4. Приєна

5. Найкраще збережений з античного часу акведук розташований біля міста Нім (Франція). Назвіть, з якою метою римляни будували цю споруду:

- Захисту від ворогів
- Водопостачання міст
- Зручності руху
- Вшановування богів

6. Різним подіям у суспільному житті античних міст відповідало певне місце їхнього проведення. Виберіть та відзначте події, яким відповідають наступні споруди:

- | | |
|--------------|-------------------------|
| 1. Амфітеатр | а) драматичні вистави |
| 2. Театр | б) гігієнічні процедури |
| 3. Терми | в) бої гладіаторів |

4. Агора

г) спортивні змагання

5. Гімнасій

д) народні збори

7. Назвіть, хто зі славетних античних скульпторів створив скульптуру «Дорифор»:

1. Фідій

2. Поліклет

3. Лісипп

8. Відзначте, до якого часу належить початок спорудження спеціальних театральних будівель:

1. IX ст. до н. е.

2. III ст. н. е.

3. V ст. до н. е.

9. Поясніть значення термінів:

1. Акрополь –

2. Портик –

3. Форум –

4. Театрон –

5. Фронтон –

6. Капітель –

10. Складіть три вірні пари, в яких назва античного посуду співпадає з його призначенням:

Канфар а) Одноручний глечик для розливу рідини (зазвичай вина), шийка мала три стоки;

Лекіф б) посудина для пиття у формі кубку з двома ручками;

Ойнохоя в) посудина для масла, яка використовувалась у поховальних церемоніях.

11. Відзначте місце «Фестського диску» в античній культурі:

1. Допоміг дешифрувати єгипетські ієрогліфи

2. Пам'ятник крито-мікенської культури

3. Надав свідчення про римський календар

4. Містить відомості про релігію етрусків

12. Назвіть грецьких прототипів наступних римських богів:

1. Юпітер

2. Марс

3. Мінерва

4. Юнона

5. Нептун

6. Фурії

13. Визначте вірне твердження, яке характеризує грецькі релігійні обряди:

1. Жертвування тварин

2. Читання релігійних текстів

3. Спільні молитви в храмі

14. В культурі Стародавньої Еллади широко розповсюдженням був термін «Арете». Виберіть вірне твердження щодо його значення:

1. Архітектурна деталь грецького храму

2. Місто на узбережжі Італії

3. Етична категорія (добродіє)

4. Ім'я римського поета

15. Позначте, який із філософських шкіл Стародавньої Греції належить наступне твердження: «Щастя – це нагорода за добродіє».

1. Стоїкам

2. Кінікам

3. Епікурейцям

16. Визначте, хто з античних мислителів винайшов поняття «атом» та використовував його в своїх дослідженнях:

1. Гіппократ

2. Піфагор

3. Гомер

4. Демокрит

17. Виберіть вірне тлумачення терміну «гностицизм»:

1. Хвалебна та святкова промова на честь імператора

2. Релігійна течія пізньої античності (I-IV ст.)

3. Голосування за допомогою підрахунку голосів на черепках

18. Грецький історик Ксенофонт описав похід десяти тисяч грецьких найманців до персидської держави та їхній зворотний шлях до Чорного моря. Позначте назву цього твору:

1. Анабасис

2. Стратегми або військові хитрощі

3. Афінська політія

4. Природознавча історія

19. У 264 році н. е. у Римі вперше були проведені гладіаторські бої. Визначте, з чим пов'язана історія їхнього виникнення:

1. Запозичені у стародавніх греків
2. З'явилися під впливом християнської ідеології
3. Наслідування поховальним іграм етрусків

20. У III ст. до н. е. грецький історик Тимей запровадив загальногрецьку систему літочислення. Зазначте, що було взято ним за одиницю літочислення:

1. Олімпійські ігри
2. Початок правління Перикла
3. Марафонська битва

21. Назвіть найбільш мілітаризовану державу періоду античності:

1. Рим часів ранньої республіки
2. Афіни класичного періоду
3. Карфаген часів Пунічних війн
4. Мілет у період великої грецької колонізації
5. Спарта під час укладення пелопоннеського союзу

VI. КАРТИ ТА ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ

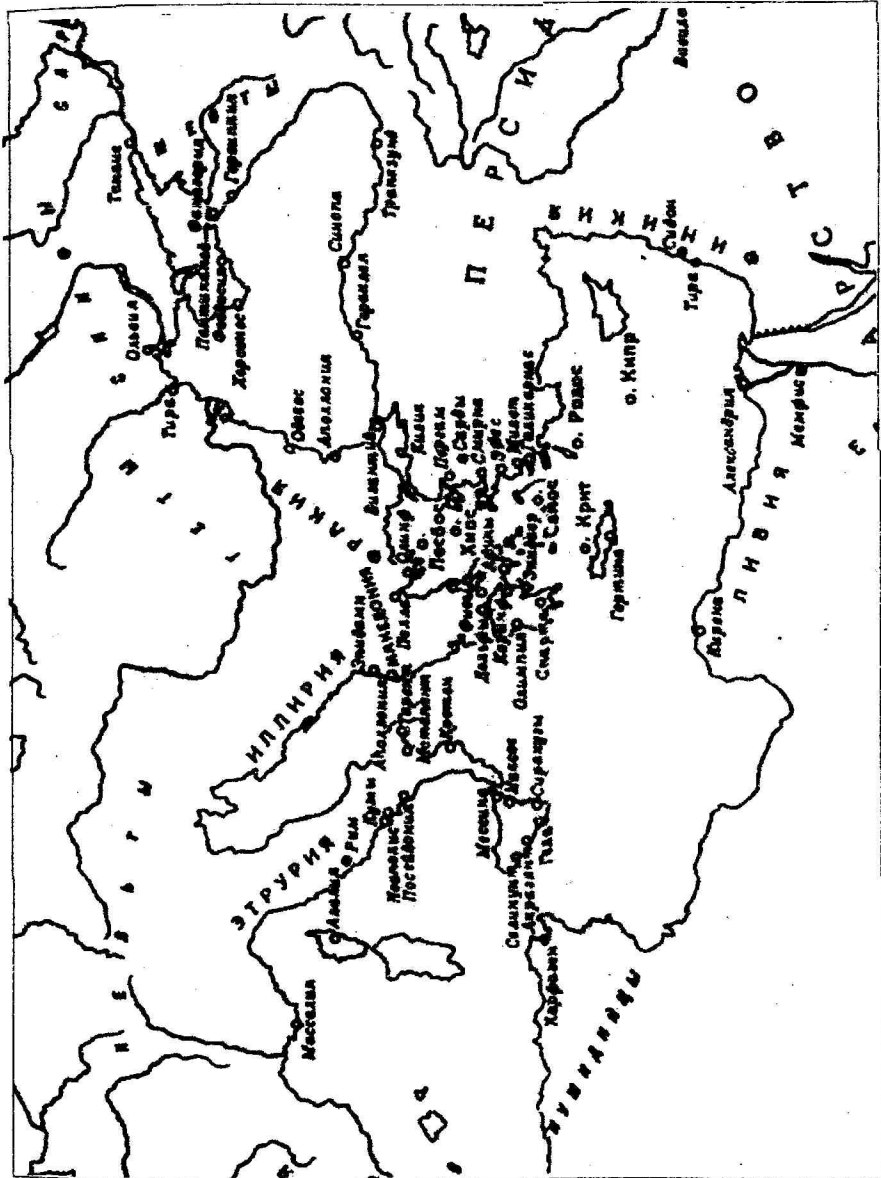


Рис.1. Карта «грецького світу»

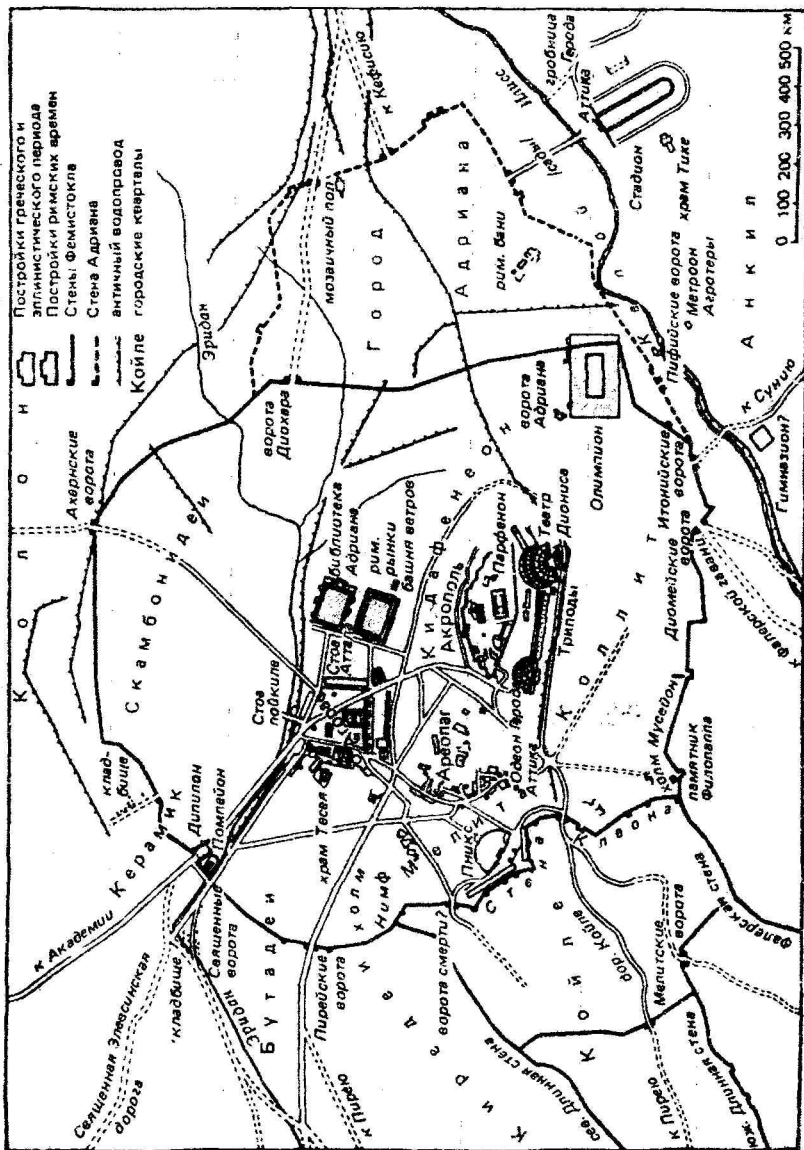


Рис.2. Стародавні Афіни. План

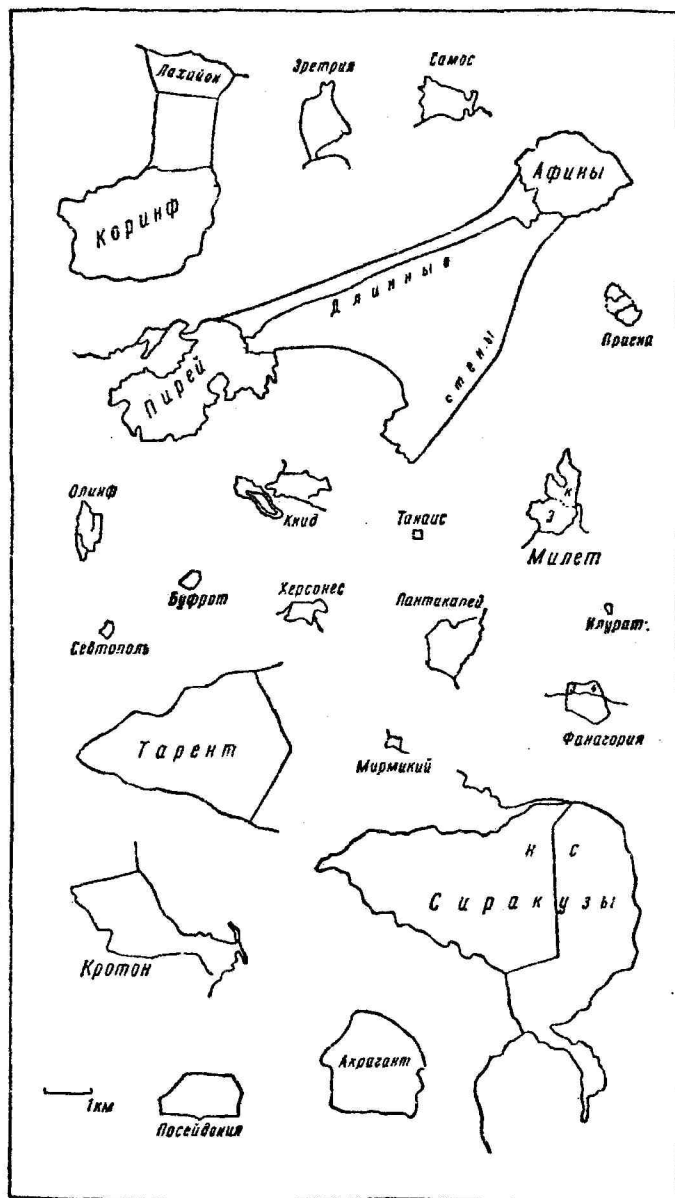


Рис.4а. Плани стародавніх міст, в одному масштабі



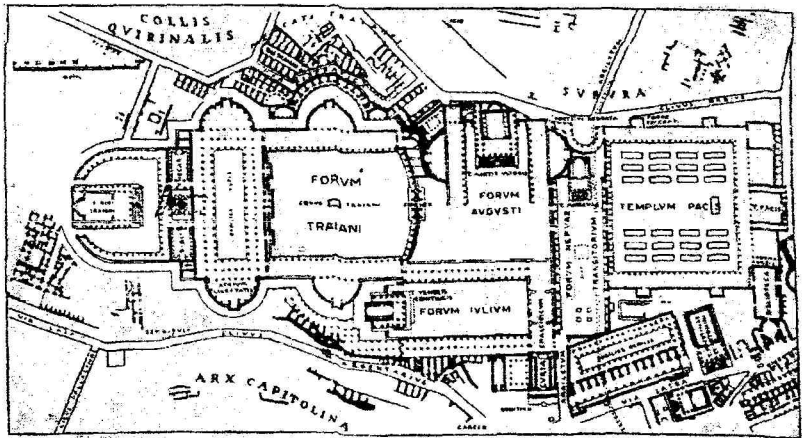


Рис.5. План імператорських форумів у Римі

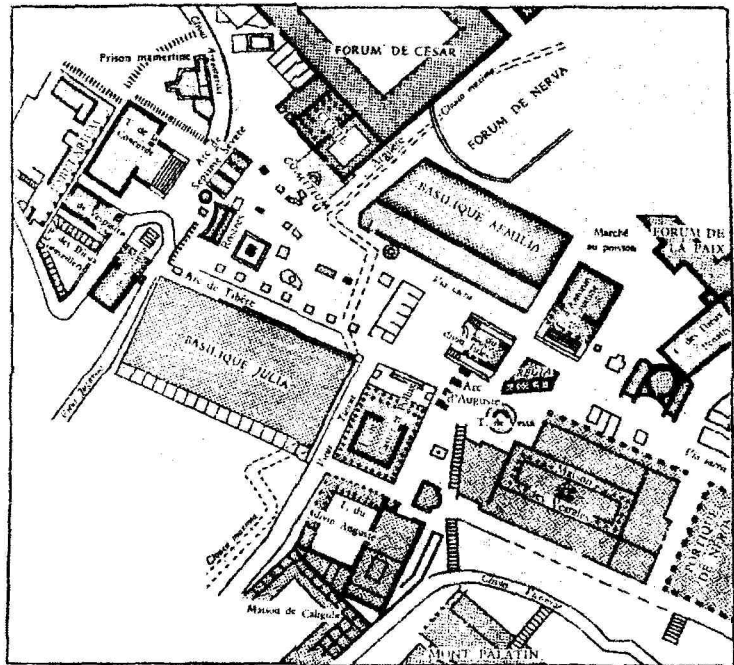


Рис.6. План римського Форуму

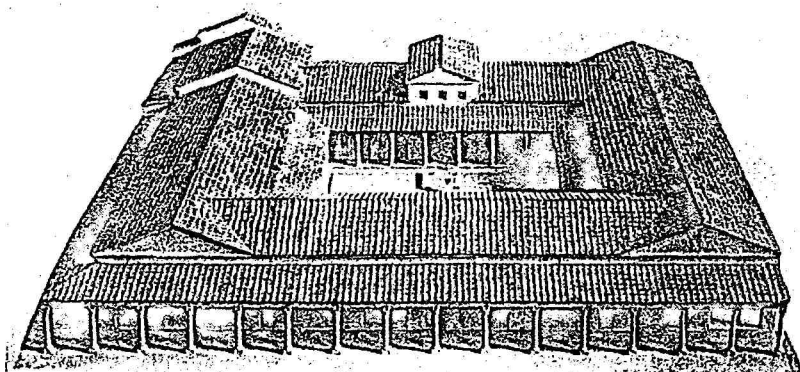


Рис.7. Будинок в Остії

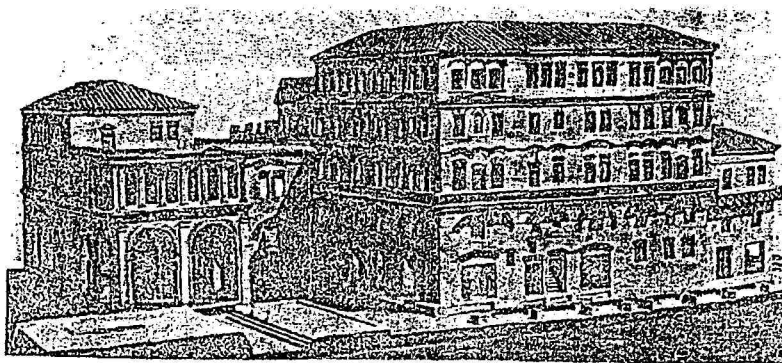


Рис.8. Макет інсули в Остії

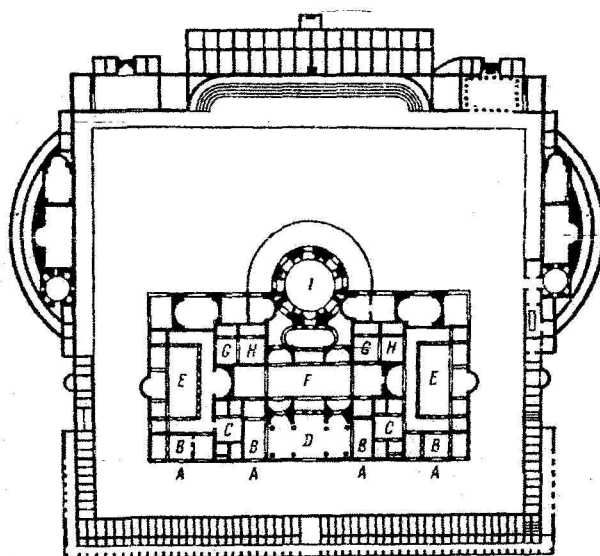


Рис.9. План терм Каракали : А – входи, В – прихожі, С – роздягальні, Д – фригідарій, Е – палестри, F – велика зала, за нею тепидарій, G – лаконік, Н – топки, І – кальдарій

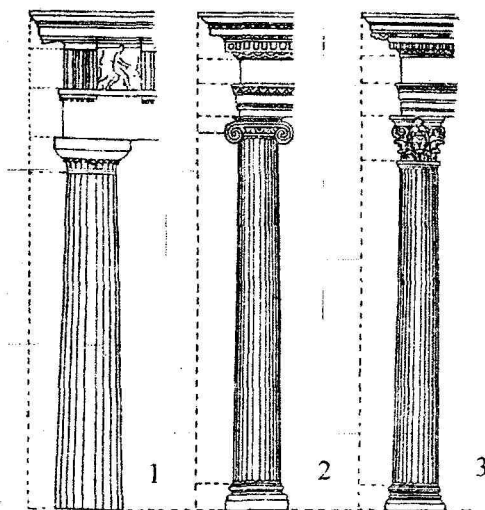


Рис.10. Пропорційне співвідношення грецьких архітектурних ордерів:
1 – дорійського, 2 – іонійського, 3 – коринфського

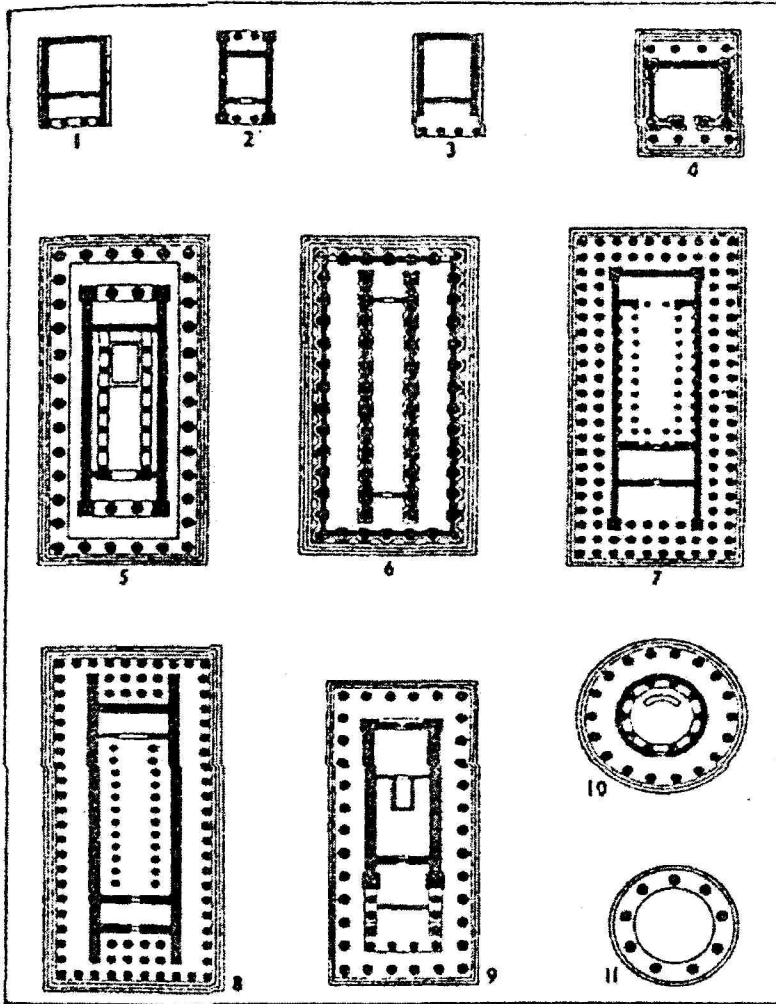


Рис.11. Типи давньогрецьких храмів:

- 1 – храм в антах, 2 – храм в подвійних антах, 3 – простіль,
 4 – амфіпростіль, 5, 9 – периптер, 6 – псевдопериптер, 7 – діптер,
 8 – псевдодіптер, 10-11 – толоси

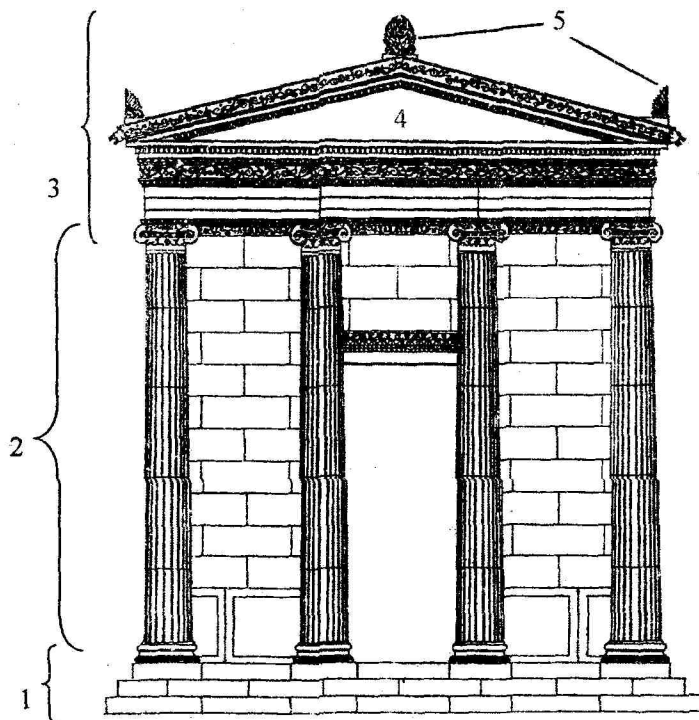


Рис.12. Структура давньогрецького храму: 1 – трьохсхідні підвалини, 2 – колонада, 3 – антаблемент, 4 – фронтон, 5 – акротерії

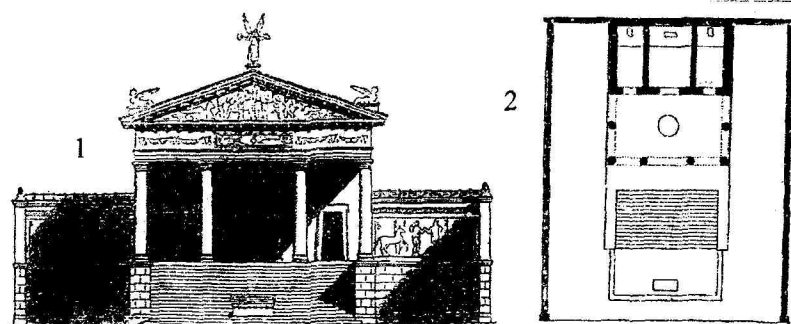


Рис.13. Етрусський храм
1 – зовнішній вигляд, 2 - план

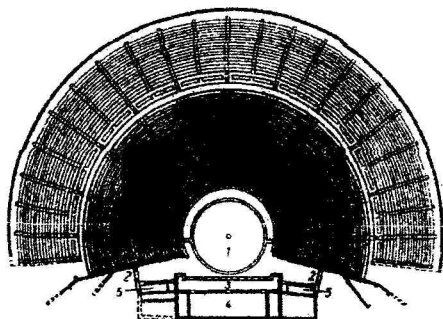


Рис.14. План грецького театру, Епідавр, III ст. до н. е.: 1 – орхестра, 2 – пароди, 3 – проскеній, 4 – сцена, 5 – рампа

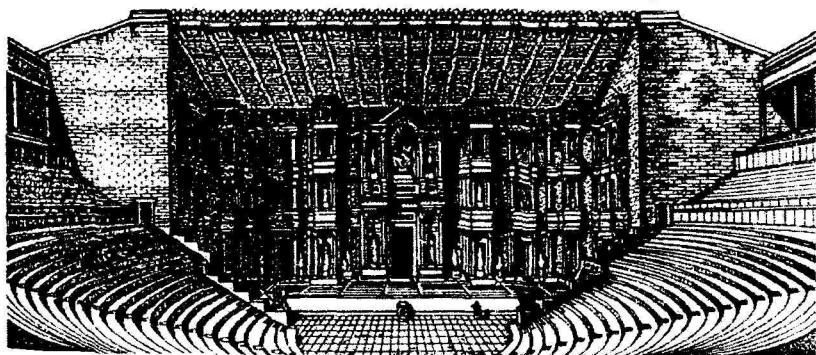


Рис.15. Реконструкція сцени римського театру

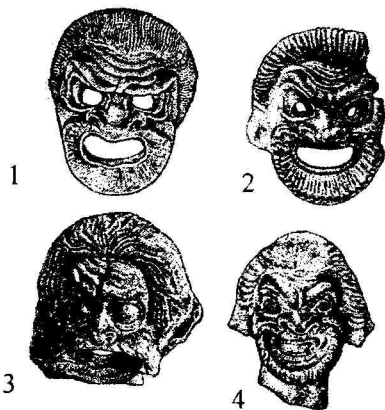


Рис.16. Античні театральні маски:
1 – із Риму, 2 – із
Мелосу, 3 – із Афін,
4 – із Пергаму

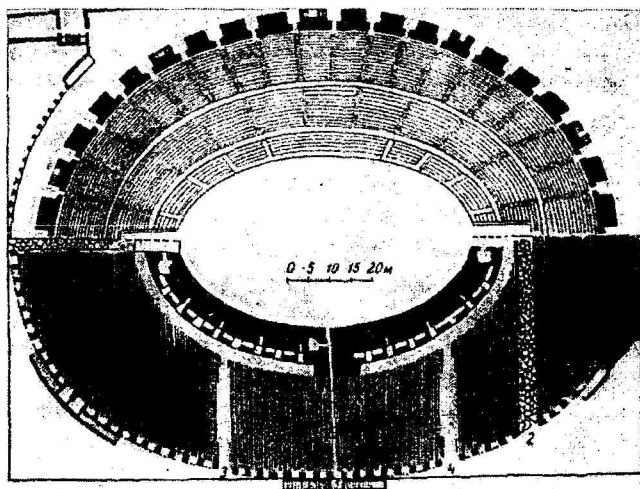


Рис.17. Амфітеатр у Помпеях:
1-4 — головні входи, 5 — коридор, через який виносили вбитих



Рис.18. Покарання у римській школі. Помпейська фреска

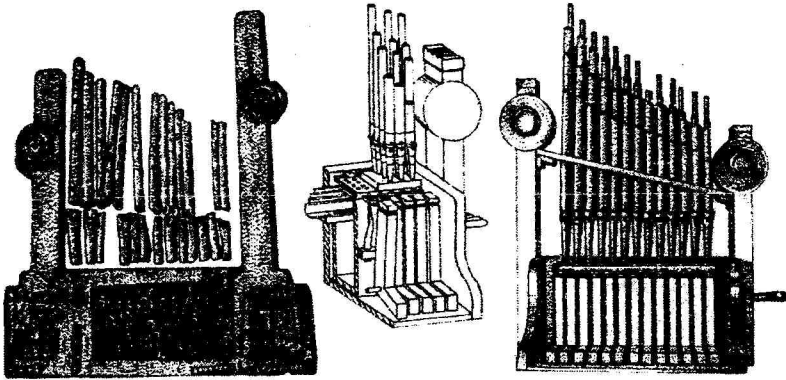


Рис.19. Водяний орган Ктесібія

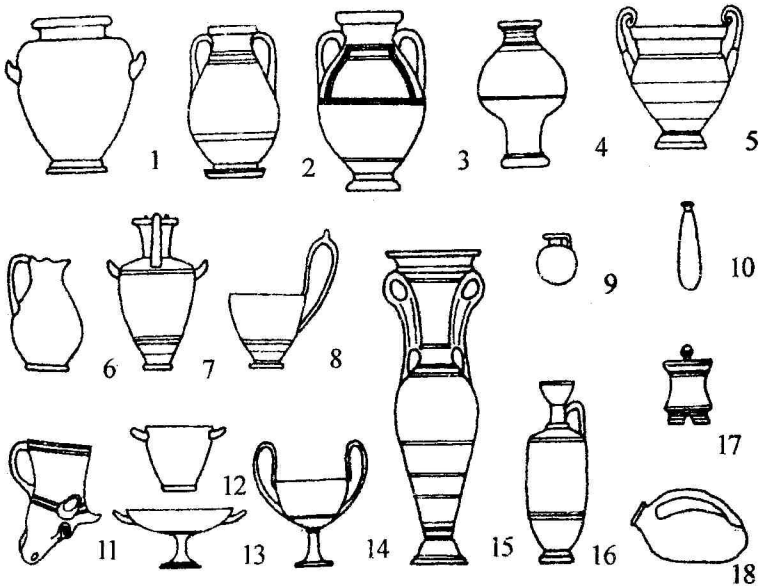


Рис.20. Грецькі вази: 1 – стамнос, 2 – пеліка, 3 – амфора, 4 – псиктер, 5 – кратер, 6 – ойнохоя, 7 – чорнофігурна гідрія, 8 – кіаф, 9 – арибал, 10 – алабастр, 11 – ритон, 12 – скифос, 13 – кілік, 14 – канфар, 15 – лутрофор, 16 – лекиф, 17 – піксида, 18 – аскос

VII. СТИСЛИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ ДО СПЕЦКУРСУ «АНТИЧНА КУЛЬТУРА»

Авгури – римські жерці, ритуали яких були пов'язані спочатку з богами родючості, надалі для провіщання вони використовували атмосферні явища, політ та голоси птахів та інше.

Авлос – духовий музичний інструмент, схожий на сучасні свиріль, гобой або флейту.

Агон – змагання; нестримне прагнення до будь-яких змагань майже в усіх сферах суспільного життя було характерною рисою грецького побуту.

Агора – ринкова площа; місце для проведення зборів, адміністративно-політичний та культурний центр грецького полісу.

Адорация, жесг адорациї – молитовні жести, які супроводжували культові обряди.

Акведук – римський водопровід з характерною системою арок.

Акрополь – верхнє місто, укріплена частина давньогрецьких полісів.

Акротерій – в античній архітектурі скульптурна прикраса, яка кріпилася по кутам фронтонів будівель та рел'єфів.

Алтар – природне або штучно зроблене узвишшя для жертвоприношень, де жертвний дар ставився, висипався, виливався або спалювався.

Амазонки – в грецькій міфології жінки-воїни, використовували чоловіків лише для продовження роду.

Амазономахія – боротьба греків проти амазонок.

Амбросія – в грецькій міфології їжа богів, яка надає безсмертя.

Амфіпростіль – прямокутний грецький храм із колонадою по передній та задній стороні.

Амфітеатр – архітектурна форма римського театру, в якому місця для глядачів (театрон) були розташовані еліптично навколо сцени або арени.

Амфора – овальна посудина з двома ручками, зроблена звичайно з глини, а також з металу, дерева або скла; використовувалась насамперед для зберігання масла та вина.

Анафемати – жертвовні дари, які приносилися і залишалися в храмі.

Антаблемент – архітектурний елемент балочного покриття будівлі, та її частина, де стіна або колонада єднаються з покрівлею.

Антефікс – архітектурна прикраса, плитка з глини, мармуру або теракоти, яка кріпилася по краю покрівлі античного храму.

Антовний храм – прямокутна культова споруда, що мала виступи бокової стіни у вигляді опори (анти), а також дві колони перед входом.

Аподітерій – приміщення в римських термах, де знімали одяг.

Аполлон – грецький бог сонячного світла, син Зевса та брат Артеміди, був одним з головних оракульних богів, богом гармонії, духовної діяльності та мистецтв.

Арвальські браття – культова колегія жерців у Римі, яка молилася за успішне вирощування дарів ланів.

Артеміда – грецька богиня-діва, дочка Зевса, сестра-близнюк Аполлона, в міфології була богинею охоти та живої природи.

Асклепій – грецький бог лікування, син Аполлона та Короніди.

Астіноми – колегія посадових осіб, до функцій яких входив нагляд над благоустроєм поліса.

Афродіта – грецька богиня любові та краси.

Базиліка – прямокутна будівля з нефами, у римлян – це торговий або судовий зали, в ранньому християнстві – храмова споруда.

Букраній – орнамент у вигляді голови (черепа) жертвовної тварини: бика, козла або барана.

Венера – римська богиня любові та краси.

Гермес – грецький бог, син Зевса, бог торгівлі та ринків, бог мандрівників, вісник богів.

Героон – місце культу героя на його домовині, звичайно удаваній, іноді у формі круглої будівлі – толоса.

Гідрія – грецька ваза для води, металева або частіше керамічна посудина з двома горизонтальними та однією вертикальною ручкою.

Гіматій – верхній одяг у формі плаща для чоловіків та жінок, виготовлений із шерсті або льняної тканини.

Гімнасій – спеціальне приміщення для фізичних вправ, простора відкрита площадка, яку оточує колонада.

Гімнастичні агони – змагання у фізичних вправах, таких як біг, стрибки, метання диску чи коп'я, п'ятиборство.

Гіпокаусти – форма центрального опалення, при якому гаряче повітря, що утворюється в центральній топці, пропускається крізь систему труб під полом або усередині стін житлових приміщень, перш за все в термах.

Гіплічні агони – кінні змагання, які складалися зі змагань вершників і перегонів колісниць.

Гліптика – античне мистецтво обробки твердих та цінних порід каменів, виготовлення гем зі врізаним (інталія) або виступаючим (камей) зображенням міфологічних чи побутових сцен.

Гностицизм – релігійна течія пізньої античності (I-IV ст.), яка включала різні гностичні групи, секти та церкви, а також їхніх послідовників (кафари, бог уміли та інші) у ранньому середньовіччі.

Граффіті – написи, процарпані або вирізані на стінах, скелях, предметах домашнього обігу, посуді, черепках.

Діоніс – грецький бог рослинності, виноградарства та виноробства, син Зевса та Семели.

Діпінті – написи, які наносились фарбою на предмети домашнього обігу, амфори та інші.

Діптер – тип грецького храму зі здвоєним рядом колон по периметру будівлі.

Драма сатирів – веселі театральні вистави, де головні персонажамі сатири в супроводі Діонісу.

Дорійський ордер – грецький архітектурний ордер, який характеризувався наявністю колони без бази, ствол її був прорізаний рядом неглибоких жолобків (канелюр), зверху закінчувався капітель'ю, яка складалася з округлої кам'яної подушки (ехін) та невисокої кам'яної плити (абак), архітрів цього ордеру мав тригліфи та метопи.

Енкомій – похвальна пісня на честь богів або людей, виконувалась під час святкових процесій.

Епітафія – траурна промова, а також напис на поховальній стелі.

Зевс – верховний грецький бог, батько богів та людей, цар серед богів, володарював небом, місцем його перебування вважався Олімп.

Інталія – гема зі врізаним зображенням на дорогоцінному або напівдорогоцінному камені, в античному світі грала роль особистої печатки і була приналежністю кожного вільного громадянина.

Іонійський ордер – грецький архітектурний ордер, який характеризувався наявністю колони з профільованою базою, трохи вищої, ніж дорійська, капітель створювала два спіралевидних завитки (волюти), архітрів часто мав рель'єфні фрізи.

Калокагатія – ідеал грецького громадянина, поєднання краси духовної з красою фізичною.

Камей – гема з виступаючим зображенням на дорогоцінному або напівдорогоцінному камені, мала лише декоративне призначення, з'являється значно пізніше інталії, як результат поширеного в період еллінізму потягу до розкоші.

Канаби – у римлян – торгові ряди, які виникали поряд із постійними таборами військ і з часом виростили до невеликих міст із самостійним управлінням.

Капітель – верхня частина колони, на яку спирається перекриття споруди.

Канон – сукупність правил в античній скульптурі, які визначали ідеальні пропорції гармонійної людської фігури.

Канфар – посудина для пиття у формі кубку з двома ручками.

Колізей – найбільший амфітеатр Риму, був збудований при Флавіях, назву здобув від колоса, який стояв поблизу амфітеатра.

Колумбарій – поховальний комплекс у Римі періоду кінця Республіки – середини Імперії, в нішах стояли урни з попелом померлих, це було місце поховання бідних громадян, рабів і вільновідпущеників.

Комедія – вид античної театральної вистави, яка входила до складу Діонісових свят, розрізняють давню, середню та нову аттичну комедію.

Коринфський ордер – грецький архітектурний ордер, виникає пізніше дорійського та іонійського ордерів, наприкінці V ст. до н. е., характеризувався наявністю колони, трохи вищої, ніж іонійська, яка мала базу і закінчувалась корзиноподібною капітеллю у вигляді листя аканфу та завитків.

Кратер – грецька ваза у формі чаші або колокола з двома ручками для змішування рідини, переважно вина з водою.

Ксоани – ідоли, виконані з дерева або каменя, приклади скульптури гомерівської Греції, надані в описах античних авторів.

Лекіф – посудина для масла, яка використовувалась у поховальних церемоніях

Марс – римський бог війни, ототожнювався з грецьким Аресом.

Міми – вид римської театральної вистави, короткі сценки з повсякденного життя.

Мінерва – римська богиня мистецтв та талантів, заступниця ремесел.

Містерії – обряди езотеричних релігійних товариств; тільки ті, хто прийняв посвяту (місти) могли приймати участь у ритуальних діях.

Мусичні агони – давньогрецькі змагання, пов'язані з Музами, в галузі літератури, музики, театру.

Некрополь – з грецької – город мертвих, сукупність захоронень.

Нептун – у римській міфології бог морів та потоків, ототожнювався з грецьким богом Посейдоном.

Ойнохоя – одноручний глечик для розливу рідини (зазвичай вина), шийка якого мала три стоки

Олімп – в античній поезії – міфічна резиденція верховних грецьких богів, «олімпійців», там знаходився палац царя богів Зевса та оселі інших богів.

Оракул – місце в святилищі, де отримували відповідь божества на поставлене питання, а також саме передрікання божества.

Орган водяний – духовий клавішний інструмент із великою силою звуку, 20-50 трубок (дерев'яних, глиняних або металевих) надавали органу діапазон у 2-4 октави, створений Ктесибієм з Олександрії.

Орхестра – кругла площа для виконання хорових ліричних пісень, знаходилась в античному театрі між скам'ями для глядачів та сценою.

Пайдея – грецька система виховання та освіти дітей, направлена на гармонійне тілесне та духовне формування людини, на реалізацію всіх її здібностей.

Палестра – місце для спортивної боротьби та вправ.

Панафінеї – головне свято на честь богині міста Афін, ритуальні дії на ньому супроводжувались гімнастичними та мусичними агонами, нагорода – панафінейські амфори з оливковим маслом.

Пантеон – унікальна купольна споруда в Римі II ст. н. е., храм, присвячений всім богам.

Пантоміма – сценічна дія, в процесі якої актор відображає сюжет без слів, а лише за допомогою жестів, міміки, танців, супроводжуючі слова співає хор.

Пароди – проходи між проскенієм та орхестрою в грецькому театрі.

Пастада – приміщення, розкриті в один бік, портик або критий прохід.

Пентатлон – п'ятиборство, що складалося з бігу, боротьби, стрибків, метання диску та коп'я.

Периптер – основний грецький храм періоду архаїки та класики, прямокутний культова споруда, з усіх боків оточена колонадою.

Перистиль – прямокутний двір із критою колонадою навкруги, як складова частина грецьких житлових та суспільних споруд, відомий з IV ст. до н. е.

Піксіда – кругла або овальна дерев'яна, металева, глиняна чи зі слонової кістки коробка, використовувалась для прикрас, мазей, прянощів.

Поліс – місто-держава, громадянська община, особлива форма соціально-економічної та політичної організації суспільства, типова для Стародавньої Греції.

Понтифіки – римські священнослужителі, колегія понтифіків здійснювала контроль над іншими жрецькими колегіями, відала календарем, обрядами, жертвоприношеннями, поховальним культом.

Портик – відкрита з однієї сторони галерея на колонах чи стовпах.

Простіль – тип грецького прямокутного храму, перед фронтальною стороною якого знаходився ряд колон.

Ростри – римські ораторські трибуни, з'явилися як переможні трофеї знятих корабельних носів.

Салії – члени однієї з найдавніших жрецьких колегій у Римі, виконували танці та пісні, звертаючись до бога Марса.

Симпосій – у Греції товариський бенкет, проводився після спільної трапези.

Синкретизм – в історії релігії – термін, що означає змішування ідей та образів різних релігій, переважно завдяки ідентифікації богів і міфів.

Сцена – театральне приміщення, де зберігався реквізит, переодягались актори.

Скіфос – грецька посуда для пиття у формі чаши з двома горизонтальними ручками.

Стригіль – металеве приладдя за допомогою якого атлети після змагань та тренувань зчищали з себе масло, пісок, піт.

Схोलія – складене в період античності або середньовіччя пояснення до малозрозумілого місця в давньому тексті.

Театрон – місця для глядачів в античному театрі.

Терми – римські суспільні бані, були багатофункціональними і мали різні приміщення: палестру – для спортивних занять, аподітерій – роздягальню, кальдарій – гарячу баню, тепідарій – теплу баню, фрігідарій – холодну баню, басейн, зали для відпочинку, бібліотеку та інші.

Техніка енкаустики – техніка малювання, при якій рідка воскова фарба розігрівалась та вплавлялась в ґрунтову основу (наприклад, дерево).

Толос – архітектурна споруда (храм) круглої форми з колонадою усередині, або без неї.

Торевтика – художня обробка металу, виготовлення ювелірних прикрас.

Трагедія – вид античної театральної вистави, яка входила до складу Діонісових свят, походила з дифірамбу, в центрі сюжетів – легендарна історія богів та героїв.

Тріумфальна арка – римська архітектурна споруда, встановлювалась на дорогах або площах на честь видатних подій, мала один чи три проїзди, архітектурну

деталь – аттик, на якому встановлювалась статуя того, кому присвячувалась арка.

Феціали – колегія жерців в Стародавньому Римі, в обов'язки яких входило дотримання принципів міжнародного права.

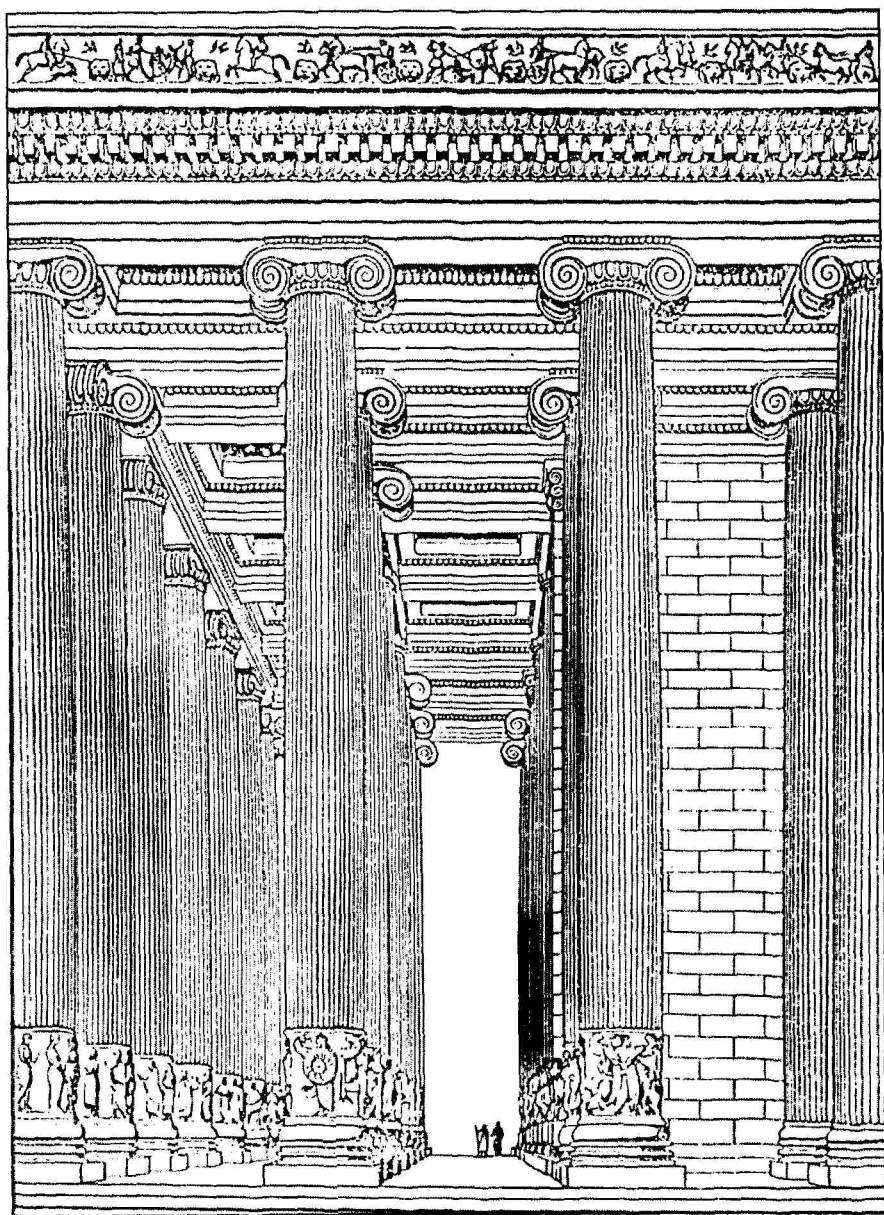
Форум – ринкова площа, центр політичного та культурного життя римських міст.

Фронтон – трикутна площа, яка завершує фасад будівлі.

Фурії – римські богині помсти, співвідносяться з грецькими ериніями.

Юнона – італійська богиня, найвище жіноче божество римського пантеону, ототожнювалась з грецькою Герою, супруга Юпітера, заступниця жінок, хранителька сім'ї та браку.

Юпітер – італійський бог, вище божество римлян (грецький Зевс), супруг Юнони, бог неба та світла, бог грози.



Навчальне видання

Ручинська Оксана Анатоліївна

АНТИЧНА КУЛЬТУРА

**Комплекс навчально-методичних матеріалів
зі спецкурсу для студентів II курсу історичного факультету**

Редактор Агаркова І. Ю.

Коректор Нестеренко Ю.С.

Комп'ютерна верстка Аксьонова Н. В.

Макет обкладинки Дончик І. М.

Підписано до друку 6.10.04. Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Друк ризографічний. Умов. друк. арк. 3,49. Обл. вид. арк. 3,75.

Наклад 100 прим. Ціна договірна.

61077, Харків, майдан Свободи, 4,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

Організаційно-видавничий відділ НМЦ

Надруковано ГП Азамасв В. Р.

61144, м. Харків, вул. Героїв праці, 17